

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ**

СОРОКІВСЬКА ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 330.34:658+334.012.64

**ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ КОНФЛІКТНИХ
СИТУАЦІЙ**

Спеціальність 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
Андрушків Богдан Миколайович,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Головкова Людмила Степанівна,
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В.А. Лазаряна Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри фінансів та економічної безпеки;

доктор економічних наук, професор
Ляшенко Олександра Миколаївна,
Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України (м. Київ),
учений секретар інституту;

доктор економічних наук, професор
Мартинюк Володимир Петрович,
Тернопільський національний економічний університет Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри соціально-економічної безпеки та інтелектуальної власності.

Захист дисертації відбудеться 7 жовтня 2016 р. о 10³⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.052.05 Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя Міністерства освіти і науки України за адресою: 46008, м. Тернопіль, вул. Білогірська, 50, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя Міністерства освіти і науки України за адресою: 46001, м. Тернопіль, вул. Руська, 56.

Автореферат розіслано 6 вересня 2016 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

Л.М. Мельник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах загострення політичних та виробничих конфліктів, зміни уявлень про національний суверенітет, реформування функцій держави та окремих суб'єктів господарювання на вітчизняному і міжнародному ринках, а також вибору Україною європейського шляху розвитку, малі підприємства, які орієнтовані на довготривалу перспективу і розвиток, мають адаптуватись до динамічних умов зовнішнього середовища, котре характеризується сукупністю невизначеностей, можливостей та загроз, використовувати існуючі та ініціювати нові позитивні можливості, а отже – формувати і розвивати систему своєї економічної безпеки. Питання забезпечення економічної безпеки вітчизняних малих підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках особливо актуалізуються в умовах складної політичної та економічної ситуації.

Розвиток сектору малого бізнесу в контексті підтримання та реалізації євроінтеграційних процесів формує нові вимоги до системи управління малим підприємством, що знаходить прояв у постійному удосконаленні усіх функціональних складових економічної безпеки: виробничої, фінансової, екологічної, інноваційної, політико-правової, інтелектуальної, кадрової та інформаційної, формування та розвитку окремих елементів і загалом усієї системи безпеки малого підприємства. Здатність до проактивного управління та адаптивного реагування на існуючі перешкоди, формування і використання різного роду новацій, забезпечує ефективність управління економічною безпекою малого підприємства, реалізацію позитивних можливостей його розвитку та мінімізує можливі негативні наслідки загроз. Результатом реалізації зазначеного підходу має стати створення інноваційних напрямів підвищення економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу, зорієнтованих на виявлення, реалізацію і розвиток їх перспективних економічних можливостей. Існуючі підходи до управління економічною безпекою малого підприємства спрямовані, в основному, на формування організаційних механізмів, які мають лише протидіяти можливим загрозам зовнішнього середовища, проте не спроможні забезпечити конкурентні переваги малого підприємства у майбутньому.

У наукових дослідженнях процесів управління економічною безпекою малого підприємства здебільшого переважає автономний підхід до визначення об'єктно-предметних та розкриття змістовних засад теорії формування, оцінювання та регулювання. Разом з тим, недостатньо висвітлено питання застосування інструментів управління економічною безпекою малого підприємства, що загалом знижує рівень його захищеності і можливості інноваційного розвитку. У періодичній та спеціальній економічній літературі багато уваги приділяється загальнотеоретичній проблематиці економічної безпеки, у тому числі, економічної безпеки підприємства. Так, дослідженню теорії економічної безпеки та розвитку малих підприємств, питань оцінювання та різних аспектів управління економічною безпекою підприємства присвячено наукові праці вітчизняних вчених: Б. М. Андрушківа, О. М. Анісімової, З. С. Варналія, М. П. Войнаренка, А. Е. Воронкової, Л. І. Воротіної, Т. О. Говорушко, Л. С. Головкової, І. С. Грозного, І. С. Гуцала, Л. І. Донець, С. М. Ілляшенко, Н. Б. Кирич, Г. В. Козаченко,

О. Є. Кузьміна, В. В. Лук'янової, О. М. Ляшенко, Л. Я. Малюти, В. П. Мартинюка, Н. Г. Метеленко, В. М. Нижника, О. О. Орлова, О. І. Олесюка, О. В. Панухник, М. Г. Пивоварова, Г. Г. Савіної, В. В. Стадник, В. І. Терехова, А. В. Череп та інших. Серед зарубіжних вчених дослідженню цієї категорії приділяється увага у роботах А. Арбатова, П. Гомперса, Д. Дікмана, П. Друкера, Р. Кантільйона, Р. Каплана, М. Кастелса, П. Лазарфельда, М. Лапусти, Г. Ласвела, Е. Лоренца, М. Маклухана, Дж. Менша, Д. Нортена, С. Рекорда, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями та інших.

Незважаючи на існування різних підходів до визначення категорії економічної безпеки малого підприємства, її функціональних складових та способів оцінювання, узагальненого оформлення цих знань у вигляді теорії, яка б давала уявлення про особливості управління економічною безпекою та розвиток можливостей малого підприємства в умовах динамічного зовнішнього середовища, не сформовано. Потребують подальшого дослідження питання систематизації та впорядкування понятійно-термінологічного апарату, уточнення базових категорій, формування цілісної системи управління економічною безпекою малого підприємства в умовах вітчизняних реалій, обґрунтування механізмів та етапів цього процесу. Відсутність науково-обґрунтованої методології процесу управління економічною безпекою малого підприємства, яка б враховувала наявність та особливості впливу сучасних конфліктних ситуацій, що мають місце в економічному та політичному середовищі, зумовила актуальність і своєчасність вибору теми дисертаційної роботи, мету, завдання, об'єкт, предмет, логіку дослідження, наукову та прикладну значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, напрямами.

Дисертаційна робота відповідає науковому напрямку кафедри менеджменту у виробничій сфері Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя Міністерства освіти і науки України: «Удосконалення організаційно-економічних методів менеджменту на підприємствах і розвиток корпоративного управління» та виконувалась у межах науково-дослідних тем: «Інноваційні підходи в управлінні економікою підприємств в сучасних умовах» (№ ДР 0111U002591, 2011-2015 рр.), де автором розроблено науково-методичні рекомендації щодо соціально-економічного оцінювання та планування інноваційного розвитку малих підприємств (довідка від 19.02.2016 № 2/28-454); «Дослідження ефективності територіальних і глобальних інституційних перетворень та їх впливу на економічний розвиток регіону» (№ ДР 0102U002301, 2002-2004 рр.), де автором розроблено концепцію комплексних регіональних досліджень економічної безпеки (довідка від 19.02.2016 № 2/28-454).

У рамках міжнародного проекту «Міжуніверситетські стартап центри для розвитку та підтримки студентських інновацій» (№ МР 530349-TEMPUS-1-2012-1-FR-TEMPUS-JPHES, 2012-2015 рр.) автором розроблено окремі положення щодо розвитку інноваційних напрямів підприємницької діяльності, удосконалено механізм формування інноваційних кластерів за участю підприємств малого бізнесу та запропоновано методику економічного оцінювання можливостей розвитку їх інноваційного потенціалу (довідка від 14.03.2016 № 2/28-686).

У межах міжнародного грантового проекту «Екологічно відповідальний бізнес: дослідження та впровадження європейської практики» (№ МР 564645-EPP-

1-2015-1-UA-EPPJMO-MODULE, 2015-2018 pp.) автором розроблено концепцію управління екологічною складовою економічної безпеки малих підприємств, а також проведено оцінювання рівня екологічної складової безпеки малих підприємств України в умовах конфліктних ситуацій (довідка від 14.03.2016 № 2/28-686).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення концептуально-теоретичних основ, методології, науково-методичних і практичних рекомендацій щодо підвищення економічної безпеки малих підприємств в умовах конфліктних ситуацій.

Для досягнення поставленої мети у дисертаційній роботі було сформульовано і вирішено такі **завдання**:

- уточнити сутність категорій «економічна безпека малого підприємництва», «економічна безпека підприємства» та «забезпечення економічної безпеки малого підприємства»;
- удосконалити структурну модель діалектичного пізнання економічної безпеки малого підприємства;
- доповнити систематизацію складових економічної безпеки підприємства з урахуванням специфіки малого бізнесу;
- виокремити принципи забезпечення інформаційної безпеки малих підприємств;
- проаналізувати науково-методологічні підходи до визначення основних причин конфліктів у сфері діяльності малого бізнесу;
- удосконалити процес моніторингу інформаційних джерел стосовно проявів рейдерства у діяльності малих підприємств України;
- визначити зміст понять «інноваційний потенціал малого підприємства» та «управління інноваційною складовою економічної безпеки»;
- розробити та обґрунтувати концепцію управління інноваційною складовою економічної безпеки малих підприємств;
- обґрунтувати систему показників та розробити алгоритм розрахунку інтегрального показника стану розвитку інноваційної складової економічної безпеки малого підприємства;
- сформулювати модель взаємодії учасників інноваційного кластера за участю суб'єктів малого бізнесу;
- уточнити методологію економічного оцінювання можливостей розвитку інноваційного потенціалу суб'єктів малого бізнесу та його впливу на підвищення рівня економічної безпеки;
- удосконалити науково-методологічний підхід до оптимізації процесів прогнозування фінансових індикаторів системи економічної безпеки малого підприємства;
- розробити інструментарій оцінювання ефективності системи економічної безпеки підприємств малого бізнесу;
- удосконалити підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємств малого бізнесу, використовуючи методи економіко-математичного моделювання.

Об'єктом дослідження виступають процеси розвитку інноваційних напрямів підвищення економічної безпеки підприємств малого бізнесу.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних та науково-методичних положень і прикладних аспектів підвищення економічної безпеки підприємств малого бізнесу в умовах конфліктних ситуацій.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дисертаційної роботи сформуvalи наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених із зазначеної тематики. Методологічний базис дослідження становить система загальнонаукових та спеціальних методів, які дозволили дослідити процес управління економічною безпекою на малих підприємствах за сучасних конфліктних умов та сформуvalи концептуальні теоретичні положення, науково-методичні та практичні основи побудови цілісної системи інноваційних напрямів підвищення економічної безпеки підприємств малого бізнесу.

Виконане дослідження базувалось на застосуванні методів: *історичного та контент-аналізу* – для дослідження генезису теорії та трансформації наукових підходів у теорії управління економічною безпекою підприємства (розділ 1, підрозділи 1.2, 1.3); *гносеологічного аналізу* – при вивченні наукових підходів щодо формування економічної категорії малого підприємництва (розділ 1, підрозділ 1.1); *теорії систем і системного аналізу* – для ідентифікації чинників впливу конфліктних ситуацій на рівень економічної безпеки малого підприємства (розділ 3, підрозділи 3.2, 3.3); *методу порівняння* – для уточнення понятійно-категоріального апарату, оцінювання та впорядкування підходів щодо структуризації економічної безпеки, аналізу діяльності малих підприємств України (розділ 4, підрозділ 4.1); *методу наукової абстракції* – для визначення стану інституціонально-правового забезпечення економічного розвитку малих підприємств України (розділ 1); *економіко-статистичного й порівняльного аналізу* – для виявлення тенденцій розвитку і структурних змін у переробній промисловості України у цілому та малих підприємств регіону (розділ 2, підрозділи 2.1, 2.2); *факторного та логічного аналізу* – при діагностуванні та структуризації факторів впливу та ідентифікації проблем управління економічною безпекою суб'єктів малого бізнесу (розділ 2, підрозділ 2.3); *системного підходу* – для ідентифікації можливих сценаріїв управлінських рішень та стратегій розвитку системи економічної безпеки малого підприємства (розділ 4, підрозділ 4.2); *анкетування* – у процесі дослідження кількісних та якісних параметрів системи економічної безпеки малих підприємств (розділ 5, підрозділ 5.1); *наукової абстракції та економіко-математичного моделювання* – при розробленні концептуальної моделі моніторингу економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу в умовах конфліктних ситуацій (розділ 5, підрозділ 5.3); *графічний* – для візуалізації результатів дослідження (розділи 1-5); *матричний* – з метою розроблення матриці результатів кількісного та якісного оцінювання ефективності системи економічної безпеки малих підприємств (розділ 5, підрозділ 5.1); *методи експертного оцінювання і штучних нейронних мереж* – для обґрунтування елементів методології комплексного оцінювання системи економічної безпеки малих підприємств (розділ 5, підрозділ 5.3); *узагальнення* – для обґрунтування стратегій розвитку системи

економічної безпеки малого підприємства в умовах конфліктних ситуацій (розділ 4, підрозділ 4.2); *абстрактно-логічний* – для теоретичних узагальнень і висновків за результатами дослідження (розділи 1-5).

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства промислової політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, офіційні публікації міжнародних організацій, експертні оцінки рейтингових агентств, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали науково-практичних конференцій, матеріали, розміщені на офіційних сайтах мережі Інтернет, звітні матеріали окремих суб'єктів малого бізнесу України, матеріали особистих досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні і вирішенні важливої наукової проблеми розробки концептуально-теоретичних основ та методології управління економічною безпекою малого підприємства, а також науково-методичних рекомендацій для їх практичного застосування в умовах конфліктних ситуацій.

Основні наукові результати дослідження полягають у тому, що *вперше*:

- розроблено інструментарій оцінювання ефективності системи економічної безпеки підприємств малого бізнесу, який ґрунтується на комплексному поєднанні кількісних індикаторів стану основних функціональних підсистем та якісних показників і факторів впливу, таких як охоплення процесів, структурованість, економічна обґрунтованість, узгодженість, варіантність, ризикованість, обґрунтованість, еластичність та маневреність, а також сформовано узагальнюючу матрицю ефективності системи економічної безпеки; результати оцінювання дають змогу керівництву малого підприємства своєчасно коригувати реалізацію планів його розвитку для підтримання прийняттого рівня економічної безпеки;

- розроблено концепцію управління інноваційною складовою економічної безпеки підприємств малого бізнесу, яка передбачає визначення інтегрального індикатора стану і потенціалу розвитку цієї складової на основі обґрунтованої сукупності часткових показників та з урахуванням стадії життєвого циклу підприємства; це дає змогу комплексно оцінити існуючий рівень інноваційної складової економічної безпеки малих підприємств, а також структурувати дії щодо її розвитку за тими елементами, що є важливими для підтримання економічної безпеки підприємства на відповідному етапі його життєвого циклу;

- сформовано модель взаємодії учасників інноваційного кластера за участю суб'єктів малого бізнесу, яка ґрунтується на оцінюванні їх інноваційного потенціалу та передбачає створення інтегрованої сукупності малих підприємств на основі постійного обміну інформацією, використання спільних конкурентних переваг, формування єдиного освітнього центра та ІТ-платформи, координації дій з метою одержання синергійного ефекту від діяльності кластерного утворення; результатом реалізації моделі є активізація інструментів кластерного розвитку, зокрема: формування спеціалізованих мереж та технологічне переозброєння малих підприємств, міжрегіональний та міжнародний обмін інноваціями; організація централізованого залучення інвестицій та субсидування інноваційних проектів;

удосконалено:

– структурну модель діалектичного пізнання економічної безпеки малого підприємства, що, на відміну від існуючих, дозволяє розглядати систему його економічної безпеки крізь призму різних аспектів діяльності, досліджуючи його як специфічну соціальну одиницю, суб'єкта підприємницької та господарської діяльності, а також як складову національної безпеки в економічній сфері; такий підхід дає змогу збалансувати інтереси підприємства та зовнішнього середовища, а також вибудувати систему пріоритетів у різних аспектах виробничо-господарської діяльності малого підприємства;

– науково-методичний підхід до визначення основних чинників виникнення конфліктів у сфері господарської діяльності малих підприємств, що, на відміну від існуючих, дозволяє виокремити позиції різних груп зацікавлених осіб і тим самим мінімізувати деструктивні наслідки конфліктів на підприємствах малого бізнесу. Застосування удосконаленого підходу дає змогу розробити превентивні заходи з метою запобігання виникненню конфліктних ситуацій у майбутньому, а також підвищити рівень економічної безпеки малого підприємства шляхом формування та вибору методів мінімізації негативних наслідків конфліктів;

– процес моніторингу інформаційних ресурсів стосовно проявів явища рейдерства у діяльності малих підприємств України, що, на відміну від існуючих, базується на використанні показників медіа-активності друкованих регіональних видань, повідомлень інформаційних агенцій та Інтернет-джерел; результати досліджень дозволили визначити рівень ризикованості діяльності малих підприємств у різних сферах переробної промисловості, а також розробити ряд рекомендацій щодо передбачення та уникнення ними рейдерських атак;

– методологію економічного оцінювання можливостей розвитку інноваційного потенціалу підприємств малого бізнесу та його впливу на підвищення рівня економічної безпеки, що, на відміну від існуючих, ґрунтується на поєднанні методів ABC та XYZ-аналізу, передбачає формування інтегрованої матриці результатів аналізу і дозволяє визначити функціональні напрями та ключові чинники реалізації інноваційної діяльності та управління інноваціями на малих підприємствах;

– науково-методичний підхід до оптимізації процесів прогнозування фінансових індикаторів системи економічної безпеки малого підприємства із використанням засобів математичного моделювання, що, на відміну від існуючих, ґрунтується на побудові регресійних моделей взаємозалежності обсягу витрат на діяльність, пов'язану із забезпеченням економічної безпеки, та обсягу чистого прибутку малих підприємств; результатом застосування удосконаленого підходу є вибір адекватної моделі для прогнозування впливу витрат, пов'язаних із організацією економічної безпеки, на результативні показники діяльності суб'єкта малого бізнесу;

– моделювання системи моніторингу економічної безпеки малого бізнесу, що, на відміну від існуючих, ґрунтується на застосуванні економіко-математичного інструментарію штучних нейронних мереж зустрічного розповсюдження, що дозволяє виявляти приховану структуру сукупності багатомірних даних системи

економічної безпеки за допомогою кластерів (областей скупчень даних), визначати приналежність малого підприємства до певного кластера, а також сортувати об'єкти дослідження за складними критеріями вибору.

набули подальшого розвитку:

– система принципів забезпечення інформаційної безпеки суб'єкта малого бізнесу шляхом доповнення її такими видовими ознаками як потенційна з'єднуваність, синергізм, активний вплив, суб'єктність, рефлексія, компроміс та когнітивність; результатом застосування розширеної класифікації принципів є організація максимально ефективної роботи малого підприємства щодо збирання, опрацювання, використання та зберігання інформаційних ресурсів;

– категоріальний апарат управління економічною безпекою підприємства в контексті його уточнення, зокрема запропоновано авторське визначення понять: *«економічна безпека малого підприємництва»*, *«економічна безпека підприємства»* та *«забезпечення економічної безпеки малого бізнесу»*, у яких акцентовано увагу на необхідності реалізації сукупності взаємопов'язаних і взаємообумовлених дій суб'єктів підприємницької діяльності із формування такого механізму управління процесами залучення ресурсів та їх перетворенням у суспільно корисні продукти, який містить методи технології ефективної взаємодії з усіма групами зацікавлених осіб для протидії реальним і потенційним загрозам середовища господарювання; таке уточнення дозволить підвищити ступінь обґрунтованості управлінських рішень у питаннях підтримання економічної безпеки малого підприємства;

– визначення поняття *«управління інноваційною складовою економічної безпеки»*, яке запропоновано розглядати з позицій системного управління інноваційною та інвестиційною діяльністю, спрямованих на формування та забезпечення досягнення економічного зростання шляхом раціонального використання, нарощування та розподілу інноваційного потенціалу, а також визначення поняття *«інноваційний потенціал малого підприємства»*, як наявність максимальних можливостей генерувати його високу інноваційну активність; це дало змогу виокремити здатності, існуючі та потенційні передумови інноваційної діяльності як елементи механізму управління економічною безпекою суб'єктів малого бізнесу;

– класифікація складових економічної безпеки, яка, на відміну від загальноприйнятих, передбачає наявність *інноваційно-забезпечуючої складової* у системі економічної безпеки малого підприємства, яку запропоновано розуміти як сукупність необхідних взаємопов'язаних елементів, діяльність яких спрямована на розвиток інноваційної діяльності та активізацію інноваційного потенціалу підприємства з метою захисту економічних інтересів та створення ефективної системи економічної безпеки; такий підхід дозволяє керівництву суб'єктів малого бізнесу чітко усвідомити важливість інноваційного розвитку та визначити його високий пріоритет у системі забезпечення економічної безпеки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у широких можливостях використання розроблених теоретико-методологічних та науково-методичних положень, аналітичних і організаційних механізмів та інструментів у формуванні цілісного підходу до управління економічною безпекою малого

підприємства в умовах конфліктних ситуацій, оцінювання, вибору та реалізації стратегії інноваційного розвитку суб'єктів малого бізнесу.

Науково-методичні, організаційні та практичні рекомендації дисертації щодо управління економічною безпекою малих підприємств використовуються в діяльності: Тернопільської та Волинської торгово-промислових палат для підвищення ефективності процесів європейської інтеграції у сфері малого бізнесу, формування практичних рекомендацій стосовно виходу малих підприємств України на європейські ринки, розроблення концепції створення інноваційного кластера за участю вітчизняних та зарубіжних партнерів у сфері діяльності малого бізнесу (довідки від 9.09.2015 р. №18-16/03 та від 11.02.2016 р. № 19-22/01-4/77), Радою підприємців Тернопільської області для активізування інноваційної складової розвитку малих підприємств та формування альтернативної економічної стратегії виживання у складних економічних умовах, а також з метою виокремлення найбільш важливих аспектів захисту виробничо-господарської діяльності підприємств малого бізнесу та розроблення ефективних методів локалізації зовнішніх і внутрішніх загроз (довідка від 28.03.2016 р. № 28/03-7), Департаментом економічного розвитку, інвестиційної діяльності та міжнародного співробітництва Тернопільської обласної державної адміністрації з метою оптимізування процесів державного регулювання у сфері малого бізнесу та залучення малих підприємств і наукових установ до розвитку сектору малого бізнесу регіону (довідка від 30.03.2016 р. № 01/3-354), Головним управлінням Державної фіскальної служби у Тернопільській області для визначення основних тенденцій у сфері незаконного захоплення малих підприємств та розроблення превентивних заходів на рівні фіскальних органів з метою попередження незаконного захоплення майна і захисту власності суб'єктів малого бізнесу (довідка від 14.03.2016 р. № 428/10/19-00-03).

Наукові результати також використовувалися для оцінювання ефективності та удосконалення системи економічної безпеки низки малих підприємств різних регіонів України, зокрема: ТОВ «Вітекс», м. Миколаїв (довідка від 16.02.2016 р. № 2-16/02), ПМП «РОСТ», м. Тернопіль (довідка від 5.02.2016 р. № 17), ПП «Ветком», м. Луцьк (довідка від 16.09.2015 р. № 323/17), СМП «Тайп», м. Тернопіль (довідка від 16.06.2015 р. № 428), СМП «WERNER», м. Київ (довідка від 13.10.2015 р. № 765), СМП «К ВОТА», м. Тернопіль (довідка від 22.02.2016 р. № 18), ТОВ «Рівнебудтандем», м. Рівне (довідка від 9.11.2015 р. № 589), ПП «І.В. Ексім», Чернівецька область (довідка від 16.03.2016 р. № 19), ПП «Вуличне радіо», м. Тернопіль (довідка від 10.02.2015 р. № 453).

Науково-теоретичні положення та практичні результати дослідження впроваджено у навчальний процес Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя при підготовці спеціалістів та магістрів спеціальності «Менеджмент організацій та адміністрування» в якості основи навчальних дисциплін «Управління економічною безпекою підприємства», «Корпоративне управління», «Інвестиційний менеджмент» (довідка від 22.02.2016 р. № 2/28-462), а також у навчальний процес Тернопільського інституту соціальних та інформаційних технологій при підготовці спеціалістів спеціальностей «Економіка підприємства» та «Маркетинг» для формування окремих тем з курсів «Економіка і організація інноваційної діяльності», «Економічна діагностика та

управління потенціалом підприємства», «Інноваційна політика», «Управління проектами» (довідка від 14.04.2016 р. № 07-01/04/16).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, у якій викладено авторський підхід до формування концептуально-теоретичних основ і методології управління економічною безпекою малого підприємства та обґрунтовано науково-методичні рекомендації їх практичного застосування з метою підвищення рівня економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу в умовах конфліктних ситуацій. Наукові положення, висновки і рекомендації, наведені у роботі, отримані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використано лише ті положення, що є результатом особистого дослідження автора. Внесок автора у колективно опубліковані праці конкретизовано у переліку публікацій. Положення і результати кандидатської дисертації у дослідженні не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і результати дисертаційної роботи доповідались і одержали позитивну оцінку на наукових і науково-практичних міжнародних та всеукраїнських конференціях і симпозіумах, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка і менеджмент: сучасні трансформації в епоху глобалізації» (м. Клайпеда, Литва, 29 січня 2016 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми сучасної економіки» (м. Запоріжжя, 11-12 вересня 2015 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта» (м. Харків, 29 вересня – 2 жовтня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (м. Одеса, 25-26 вересня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Антикризове фінансове управління в системі забезпечення соціально-економічного розвитку територій» (м. Луцьк, 27 березня 2015 р.); IV міжнародній науково-практичній конференції пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України Чумаченка М. Г. «Інноваційні аспекти ресурсовикористання» (м. Тернопіль, 27 березня 2015 р.); Міжнародній науково-технічній конференції молодих учених та студентів «Актуальні задачі сучасних технологій» (м. Тернопіль, 19-20 листопада 2014 р.); XVIII Науковій всеукраїнській конференції Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (м. Тернопіль, 29-30 жовтня 2014 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні адаптивно-трансформаційні підходи до формування інституційних засад регламентації фінансово-економічної діяльності підприємств в умовах реформаційного суспільства (інноваційні аспекти)» та Українсько-польського міжвузівського семінару «Інновації: наука-освіта-виробництво» (м. Тернопіль, 25-27 березня 2013 р.); IV Науково-практичному семінарі з міжнародною участю «Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України» (м. Тернопіль, 18-20 квітня 2013 р.); IV Міжнародній науково-методичній конференції «Форум молодих економістів-кібернетиків» «Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід» (м. Тернопіль, 24-26 жовтня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній

конференції «Економіка і управління: теорія і практика» (м. Дніпропетровськ, 12-13 вересня 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток навчально-науково-виробничих комплексів в умовах трансформаційної економіки» (м. Тернопіль, 17 квітня 2012 р.); Регіональній науково-практичній конференції «Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій» (м. Тернопіль, 21 березня 2011 р.); Міжнародній науково-технічній конференції «Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій» (м. Тернопіль, 20 травня 2010 р.); XI-XIII Наукових конференціях Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (м. Тернопіль, 2008-2010 рр.) та ін.

Публікації. За темою дисертаційної роботи опубліковано 47 наукових праць загальним обсягом 39,64 друк. арк., у тому числі: 3 монографії (з яких 1 одноосібна – 15,6 друк. арк.), 27 статей у наукових фахових виданнях (10 – одноосібні), із яких 14 – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних інформаційних баз та 3 – у зарубіжних періодичних наукових виданнях; 19 – в інших виданнях. Особисто автору належить 28,42 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел.

Загальний обсяг дисертації – 457 сторінок, у тому числі, основного тексту – 382 сторінки, включає 70 таблиць (з них 10 займають 12 повних сторінок), 82 рисунки (з них 4 займають 4 повні сторінки), 5 додатків, список використаних джерел нараховує 342 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, головні завдання, визначені об'єкт, предмет і методологічні засади дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення отриманих автором результатів, наведено відомості щодо їх апробації.

У **першому розділі** «Теоретико-методологічні основи організації системи економічної безпеки малих підприємницьких структур» розглянуто сутнісно-змістовні особливості малого підприємництва та його роль у забезпеченні національної економічної безпеки; досліджено генезис теорії економічної безпеки та методологічний інструментарій системи економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу; сформовано та обґрунтовано авторський підхід щодо управління ключовими підсистемами економічної безпеки підприємств малого бізнесу.

Здійснено гносеологічний аналіз поняття «економічна безпека малого підприємства» та досліджено еволюцію теорії економічної безпеки, згідно чого визначено окремі групи наукових підходів щодо трактування поняття «економічна безпека підприємства» та запропоновано ключові напрями та об'єкти досліджень економічної безпеки малого підприємства в контексті її теоретико-методологічного забезпечення (рис. 1).

Доведено, що кожен із зазначених аспектів характеризується проблематикою досліджень та потребує відповідного теоретико-методологічного забезпечення.

Розкриваючи особливості формування системи економічної безпеки малого підприємства, в дисертаційній роботі встановлено, що в основу її створення покладено системний підхід.

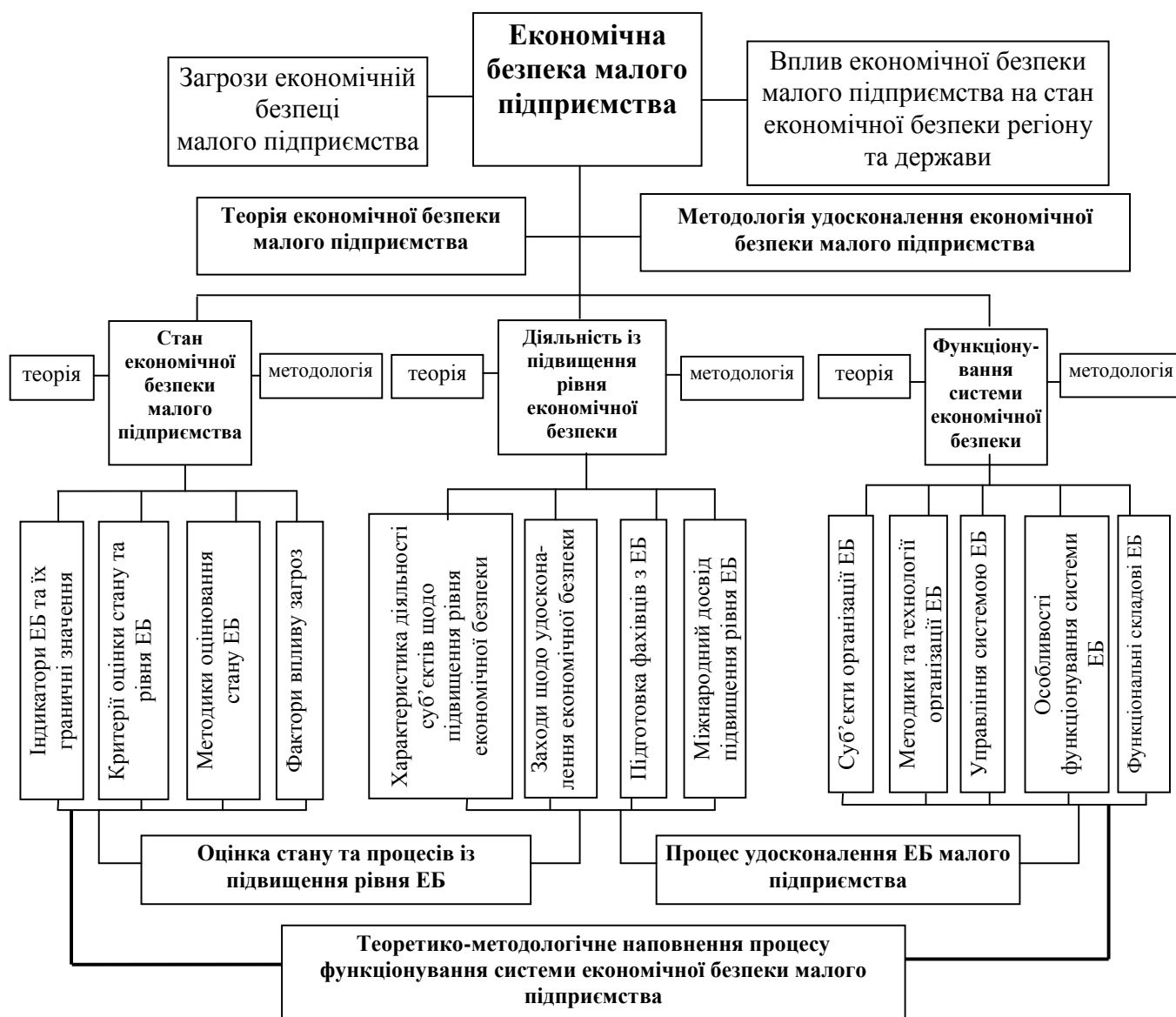

Рис. 1. Напрями та об'єкти досліджень економічної безпеки малого підприємства в контексті її теоретико-методологічного забезпечення

Авторське бачення компонентів системи економічної безпеки малого підприємства дозволило сформуванню теоретико-методологічної моделі дослідження інноваційних напрямів підвищення економічної безпеки підприємств малого бізнесу в конфліктних умовах (рис. 2).

Логічно доведено, що результатом застосування запропонованої моделі є удосконалення економічної безпеки підприємств малого бізнесу. Таким чином, дослідження проблем економічної безпеки як окремої наукової галузі має комплексно охоплювати методологію тих сфер, що містять проблематику безпеки. При цьому підґрунтям їх проведення повинні стати методичні прийоми усіх наук за домінування економічних методів їх досліджень.

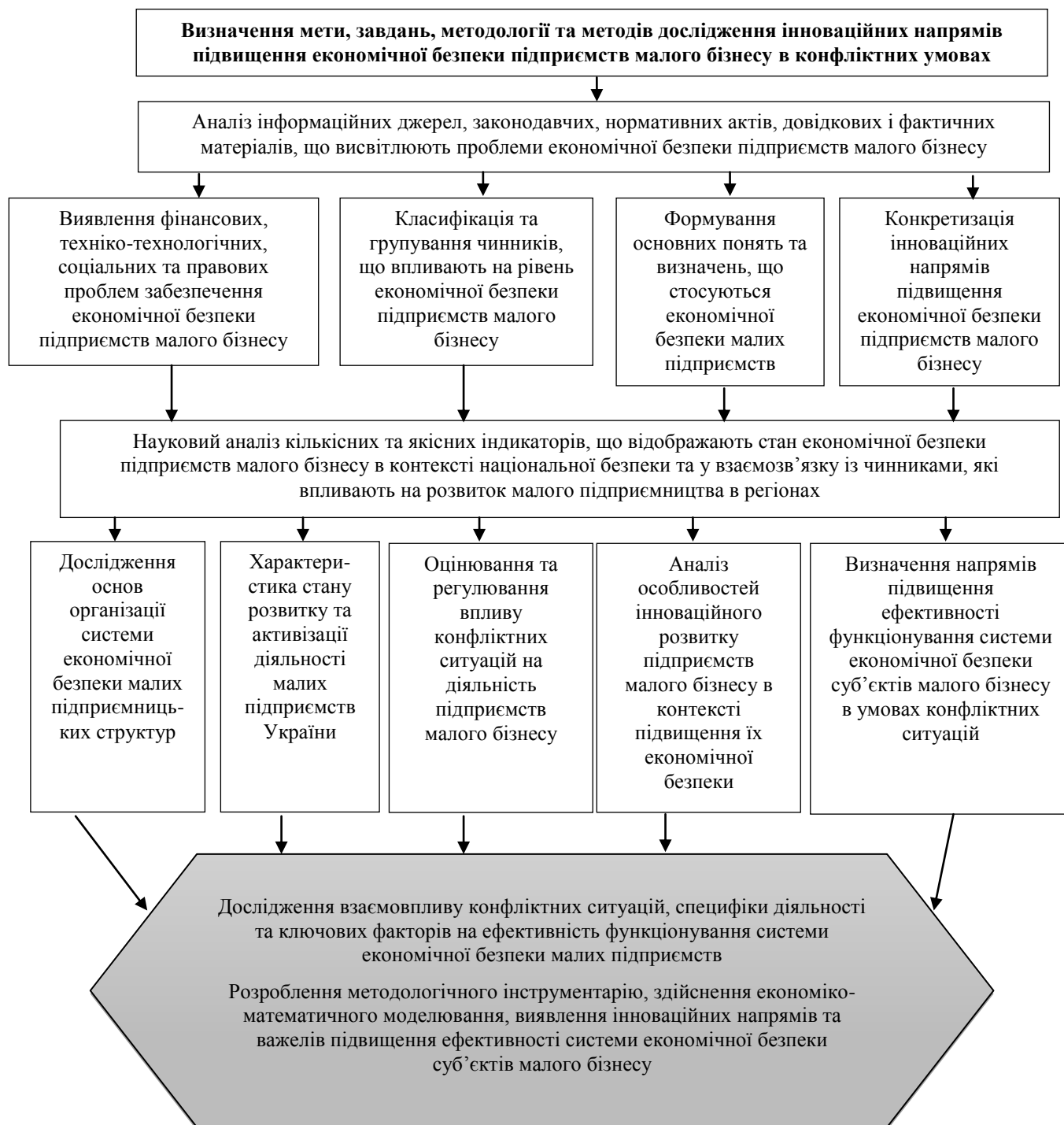

Рис. 2. Теоретико-методологічна модель дослідження інноваційних напрямів підвищення економічної безпеки підприємств малого бізнесу в конфліктних умовах

За результатами критичного аналізу наукових підходів до трактування сутності та змісту поняття «економічна безпека підприємства» дістав подальшого розвитку науково-методичний підхід до управління економічною безпекою підприємства в контексті уточнення його категоріального апарату, а саме: сформовано визначення *економічної безпеки малого підприємництва*, яке запропоновано розглядати як такий рівень розвитку малого підприємництва в державі (регіоні), за якого забезпечується рівність усіх суб'єктів господарської

діяльності, досягається сталий розвиток їх життєво важливих господарських процесів та забезпечується система гарантій захищеності ключових економічних інтересів; *економічну безпеку підприємства* визначено як здатність суб'єкта господарювання ефективно та безперервно здійснювати свою діяльність на основі прийняття взаємопов'язаних управлінських рішень, що дозволяють оптимізувати використання матеріальних та нематеріальних ресурсів, а також узгодити економічні інтереси усіх груп зацікавлених осіб з метою нівелювання впливу загроз внутрішнього та зовнішнього середовищ на виробничо-господарську діяльність підприємства; *під забезпеченням економічної безпеки малого підприємства* запропоновано розуміти сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених дій суб'єктів підприємницької діяльності із формування такого механізму управління процесами залучення ресурсів та їх перетворенням у суспільно корисні продукти, який, поряд із виробничими, містить методи й технології ефективної взаємодії з усіма групами зацікавлених осіб для протидії реальним і потенційним загрозам середовища господарювання, завдяки чому формується (підтримується) достатній рівень економічної безпеки малого підприємства, що дає йому змогу функціонувати на ринку і розвивати свої ринкові можливості поряд з великими підприємствами і потужними корпораціями; таке уточнення дозволить підвищити ступінь обґрунтованості управлінських рішень у питаннях підтримання економічної безпеки малого підприємства.

Уточнено науково-методологічний підхід до структуризації економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу. Доведено доцільність діалектичного пізнання економічної безпеки малого підприємства крізь призму різних аспектів діяльності, досліджуючи його як специфічну соціальну одиницю, суб'єкт підприємницької та господарської діяльності, а також як складову національної безпеки в економічній сфері; такий підхід дає змогу збалансувати інтереси підприємства та зовнішнього соціально-економічного середовища, а також вибудувати систему пріоритетів у різних аспектах виробничо-господарської діяльності малого підприємства.

Результати дослідження теоретичних основ економічної безпеки дали змогу поглибити систематизацію складових економічної безпеки, яка передбачає наявність *інноваційно-забезпечуючої складової* у системі економічної безпеки малого підприємства. Сутність цієї складової запропоновано розуміти як сукупність необхідних взаємопов'язаних елементів, діяльність яких спрямована на розвиток інноваційної активності та формування інноваційного потенціалу підприємства з метою захисту економічних інтересів і створення ефективної системи економічної безпеки.

Проте, враховуючи системність та комплексність процесу забезпечення економічної безпеки малого підприємства, слід зазначити, що багато завдань у цій сфері не можуть бути вирішені лише на мікрорівні, без врахування стратегічних рішень, прийнятих на вищому системному рівні, насамперед – на державному, де формуються найважливіші політичні, макроекономічні, правові й інші аспекти середовища безпеки малого підприємства.

У другому розділі «Характеристика стану розвитку та засобів активізації діяльності малих підприємств України» проведено дослідження взаємодії малих підприємств переробної галузі із корпоративним сектором регіону, розглянуто

особливості співпраці підприємств малого бізнесу України та європейських країн (на прикладі Польщі), а також здійснено кластерний аналіз перспектив розвитку підприємств малого бізнесу та активізації їх інноваційної діяльності.

Результати аналізу статистичних даних дають підстави зробити висновок, що частка малих підприємств у загальній кількості підприємств України протягом 5-ти останніх років щорічно зростала (за винятком 2013 року). У 2014 році частка малих підприємств становила більш, ніж 95% у загальній кількості підприємств України, що свідчить про їх значний вплив на розвиток економічного середовища.

До галузей із найбільшою часткою малих підприємств (рис. 3) доцільно віднести такі галузі як переробна промисловість, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, будівництво, торгівля автомобілями та мотоциклами, а також діяльність готелів та ресторанів.

Рис. 3. Галузі України із найбільшою часткою малих підприємств у загальній кількості підприємств
(частку малих підприємств подано у %)

Результати дослідження основних передумов розвитку підприємств малого бізнесу засвідчили, що ключовим чинником пришвидшення зростання є можливість доступу до кредитних ресурсів. Тому у дисертаційній роботі проведено аналіз структури надання кредитних ресурсів сектору малого бізнесу банками України та Польщі і проведено порівняння специфіки розвитку малого бізнесу у цих двох країнах. У процесі аналізу визначено, що не всі банки активно співпрацюють із малим бізнесом. Здебільшого цю місію беруть на себе великі системні банки. В

Україні станом на 1 жовтня 2015 року найвагомішу участь у фінансуванні малого бізнесу приймали такі банки як «Укрексімбанк», «ПриватБанк» та «ВТБ Банк». Така ж приблизно ситуація і в Республіці Польща – з усіх банків найбільший обсяг кредитних ресурсів для малого бізнесу станом на 1 жовтня 2015 року надав банк «PKO BP», на другій позиції – банк «Pekao S.A.», на третій позиції – банк «ING BSK». Проте значний рівень ризику проведення економічних операцій змушує банківські установи встановлювати досить високі відсоткові ставки, що водночас збільшує кількість потенційних несплат за кредитами.

Іншими чинниками, які стримують розвиток банківського кредитування малого підприємництва, залишаються низький рівень капіталізації банків, переважання короткотермінових депозитів у пасивах банків, невідпрацьовані технології кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Водночас проведений аналіз статистичних даних щодо обсягів торговельних операцій та інвестиційних вкладень обох країн свідчить про значний потенціал економічної співпраці у секторі малого бізнесу України та Польщі. Співпраця дозволить підприємницьким структурам обох країн здійснювати ефективний розвиток шляхом набуття нового досвіду, поширення наукових досягнень та технологічних «ноу-хау», підвищення кваліфікації кадрових ресурсів. Результати такої співпраці для України проявлятимуться, передусім, у підвищенні інноваційної активності підприємств малого бізнесу – внаслідок опанування успішною практикою ведення бізнесу у Польщі.

У роботі проведено кластеризацію малих підприємств України за рівнем їх інноваційного розвитку (рис. 4).

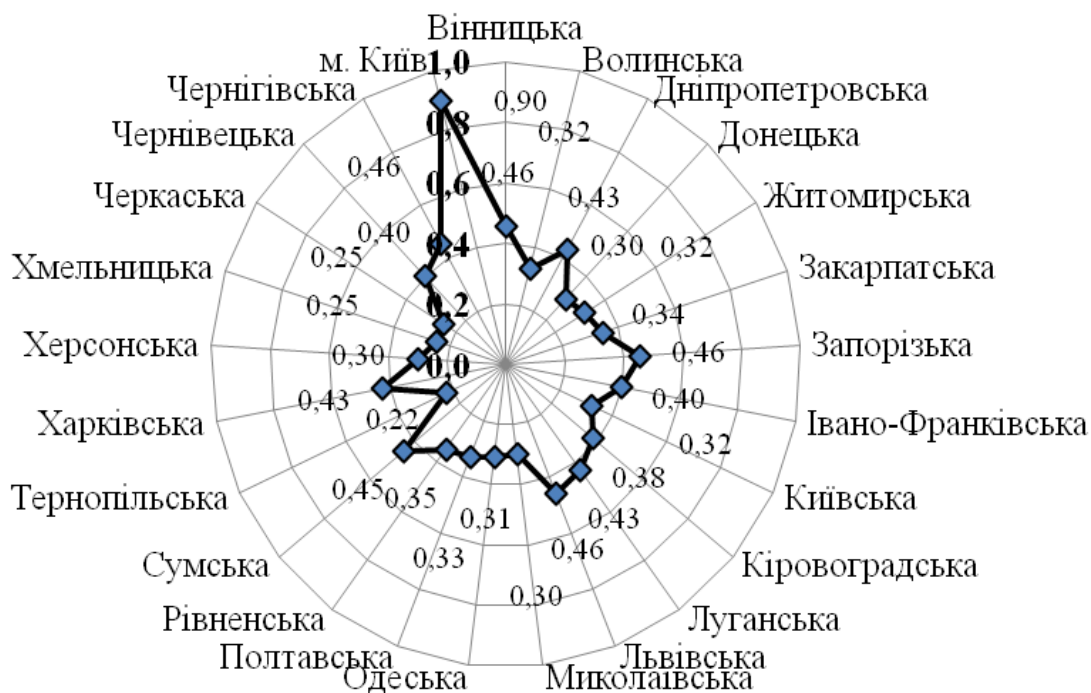

Рис. 4. Діаграма індексу інноваційного розвитку малого підприємництва України на рівні регіонів

Представлена діаграма підтверджує значну диференціацію значень індексу інноваційного розвитку малого підприємництва в Україні в розрізі регіонів і наявність трьох груп (областей) кластерів за значенням індексу (з високим, середнім і низьким індексом розвитку малого підприємництва). Серед усіх областей України найвище значення індексу інноваційного розвитку малого підприємництва спостерігається у м. Києві, Вінницькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Івано-Франківській, Львівській, Сумській, Харківській та Чернігівській областях. Найнижчі показники у Луганській, Миколаївській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій та Черкаській областях.

Результати проведених досліджень дозволяють стверджувати, що основними факторами нерівномірного інноваційного розвитку малого підприємництва на території України є різне географічне положення регіонів, значні відмінності у рівні їх розвитку, наявність інфраструктури та платоспроможності населення, а також поглиблення міжрегіональних диспропорцій і зосередження економічної активності та фінансових результатів діяльності в більш розвинутих регіонах.

У третьому розділі «Оцінювання та регулювання впливу конфліктних ситуацій на діяльність підприємств малого бізнесу» досліджено сутність, місце та чинники виникнення внутрішніх і зовнішніх конфліктів у господарській діяльності підприємств малого бізнесу, проведено аналіз явища рейдерства як різновиду конфліктної ситуації та здійснено оцінювання рівня економічної безпеки малих підприємств України в умовах інформаційних конфліктів.

Результати проведених досліджень свідчать, що у малому бізнесі Тернопільщини спостерігається тенденція до зростання кількості найманих працівників. Такі зміни є позитивними, незважаючи на настання кризового періоду та зменшення виробничих потужностей області. Проте однією із найбільш поширених причин конфліктних ситуацій на підприємствах малого бізнесу є незадоволення вимог працівників щодо заробітної плати. Тому за результатами дослідження Національної служби посередництва і примирення у дисертаційній роботі систематизовано вимоги, висунуті найманими працівниками підприємств малого бізнесу щодо заробітної плати. Основна кількість таких вимог стосується погашення заборгованості з виплати заробітної плати, її своєчасної виплати та підвищення рівня. Виходячи із результатів досліджень, доцільно зазначити, що основним об'єктом конфліктів є саме сфера матеріальних взаємовідносин, про що свідчить значна кількість колективних трудових спорів з цих питань. Для порівняння кількості колективних трудових спорів було досліджено підприємства Тернопільської та Львівської областей (рис. 5).

За результатами дослідження визначено, що у Львівській області кількість трудових спорів є дещо більшою. Щодо вирішення суперечок, то слід зазначити, що відсоток невіршених спорів за 2014 рік суттєво зріс. Таке явище можна пояснити великою кількістю несприятливих чинників зовнішнього та внутрішнього середовища малих підприємств Західного регіону.

Зважаючи на специфіку внутрішніх конфліктних ситуацій, що мають місце на підприємствах малого бізнесу, у роботі удосконалено науково-методичний підхід до виявлення основних чинників, що їх зумовлюють, та аналізу цих чинників з позицій впливу на економічну безпеку підприємства. Це дає змогу повніше врахувати

інтереси тих учасників, що можуть відігравати важливу роль у підтриманні достатнього рівня економічної безпеки суб'єкта малого бізнесу.

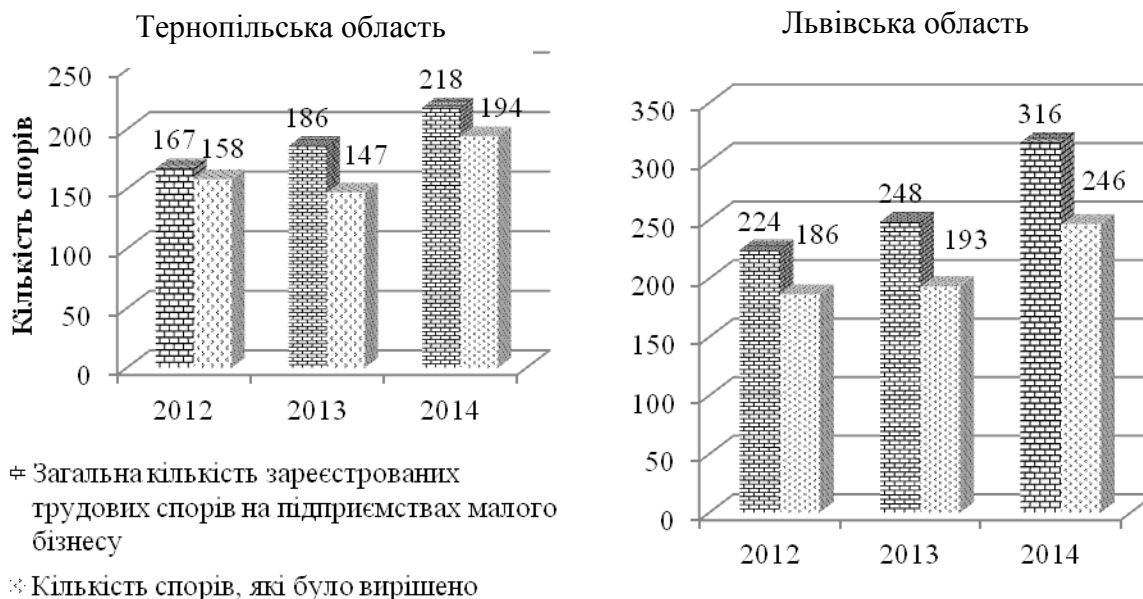

Рис. 5. Динаміка кількості колективних трудових спорів на малих підприємствах Тернопільської та Львівської областей¹

Доведено, що внутрішні конфлікти на підприємствах малого бізнесу часто є наслідком негативних впливів зовнішніх факторів. Зокрема, до таких факторів доцільно віднести явище рейдерства, яке сьогодні в Україні набуло масштабного характеру. Тому у дисертаційній роботі розширено поле інформаційного пошуку та проведено комплексне дослідження рейдерства у діяльності малих підприємств України. Вивчення явища рейдерства базується на використанні показників медіа-активності друкованих регіональних видань, повідомлень інформаційних агенцій та Інтернет-джерел.

Із наукових позицій проведення дослідження явища рейдерства ускладнюється тим, що на сьогодні практично відсутня офіційна статистична інформація щодо кількості та інтенсивності здійснення рейдерських атак в Україні. Тому з метою збирання та аналізування такої інформації у дисертаційному дослідженні проведено об'єктивне спостереження на основі резонансних подій, висвітлених у засобах масової інформації.

Показники медіа-активності було отримано шляхом моніторингу засобів масової інформації, а саме – друкованих центральних та регіональних видань, повідомлень інформаційних агенцій та Інтернет-джерел. Географія дослідження – усі регіони України. Період моніторингу – січень-травень 2015 р. Моніторинг було проведено на основі 1500 джерел (300 друкованих видань, включаючи регіональні, та понад 1200 Інтернет сайтів).

Аналізуючи кількість рейдерських атак стосовно малого та середнього бізнесу у розрізі регіонів України (табл. 1), відзначено, що явище рейдерства набуває досить

¹ Примітка: складено автором за даними Національної служби посередництва та примирення

масштабного характеру. У динаміці лише п'яти місяців 2015 р. кількість оприлюднених у ЗМІ рейдерських атак склала 202 випадки. Найвищий рівень економічної безпеки суб'єктів господарювання спостерігається у Західному регіоні України, оскільки на цей регіон припадає 18% усіх рейдерських атак, висвітлених ЗМІ за аналізований період.

Таблиця 1

Результати дослідження кількості рейдерських атак на суб'єкти малого та середнього бізнесу за регіонами України

Країна та регіони	Січень, 2015	Лютий, 2015	Березень, 2015	Квітень, 2015	Травень, 2015	Всього за 5 місяців 2015 року	Питома вага у регіональній структурі, %	Питома вага у загальній структурі, %
Західний регіон, зокрема області:	12	5	9	5	5	36	100,00	17,82
Львівська	2	1	0	0	1	4	11,11	1,98
Тернопільська	1	0	1	0	0	2	5,56	0,99
Івано-Франківська	2	1	1	1	0	5	13,89	2,48
Рівненська	1	2	2	2	1	8	22,22	3,96
Волинська	3	1	1	1	0	6	16,67	2,97
Закарпатська	1	0	1	0	1	3	8,33	1,49
Чернівецька	1	0	1	1	1	4	11,11	1,98
Хмельницька	1	0	2	0	1	4	11,11	1,98
Центральний регіон	14	15	14	12	13	68	100,00	33,66
Південно-східний регіон	16	14	11	13	15	69	100,00	34,16
АР Крим	5	6	8	6	4	29	42,03	14,36
Україна, всього	42	34	34	30	33	202	-	100,00

Проблема рейдерства є результатом недостатньої захищеності прав власності. Вона різко загострюється під час політичної та економічної нестабільності в країні і є значною загрозою економічній безпеці суб'єктів малого підприємництва, які часто не мають достатньо власних ресурсів для протистояння захопленню. Для ефективної протидії рейдерському захопленню суб'єкти малого бізнесу потребують підтримки усіх груп зацікавлених осіб, у чому значну роль мають відігравати і ЗМІ.

Водночас важливо підкреслити, що рейдерство є лише одним із крайніх проявів агресивності конкурентного середовища. Не менш значущим чинником, що зумовлює загрозу економічній безпеці малого підприємства, є конкурентна політика потужних корпорацій – особливо стосовно цінової конкуренції. Низькі ціни (на аналогічні товари чи товари-замінники), що є іманентною перевагою великих підприємств завдяки ефекту масштабу, не дають змоги малим підприємствам зберігати свою прибутковість і накопичувати ресурси для кількісного зростання. Водночас це примушує малі підприємства до інновацій – для знаходження тієї ніші на ринку, де великим корпораціям працювати не вигідно. Така підприємницька складова у діяльності малого бізнесу (яка супроводжується значними ризиками неприйняття ринком інновацій), об'єктивно відображається у його фінансових

результатах. Зважаючи на те, що фінансовим індикатором ефективності діяльності підприємств є показники рентабельності, у роботі за цим показником здійснено імовірнісну оцінку ризику діяльності малих підприємств – у розрізі різних галузей переробної промисловості. Для підтвердження достовірності отриманих результатів розраховано статистичні показники: дисперсію, середньоквадратичне відхилення та коефіцієнт варіації.

Інтерпретацію отриманих результатів проведено за значеннями коефіцієнта варіації (рис. 6) та здійснено розподіл видів господарської діяльності підприємств малого бізнесу переробної промисловості на критично ризикові, високоризикові та помірноризикові.

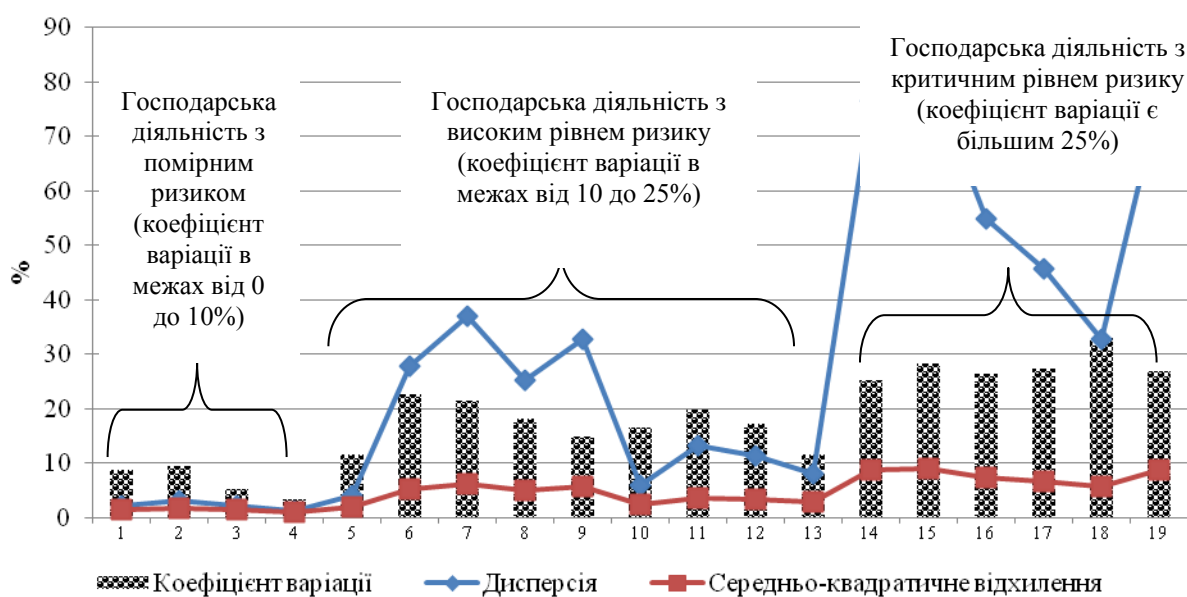

Рис. 6. Аналітичні показники оцінки ризику для окремих видів економічної діяльності переробної промисловості у сфері малого бізнесу в динаміці 2010 – 2014 років

Примітка. Досліджувані галузі переробної промисловості (згідно КВЕД 2010): 1– виробництво напоїв, 2 – виробництво електричного устаткування, 3 – виробництво меблів, 4 – ремонт і монтаж машин і устаткування, 5 – виробництво харчових продуктів, 6 – текстильне виробництво, 7 – поліграфічна діяльність, 8 – виробництво хімічної продукції, 9 – виробництво фармацевтичних препаратів, 10 – виробництво гумових і пластмасових виробів, 11 – виробництво неметалевої мінеральної продукції, 12 – виробництво готових металевих виробів, 13 – виробництво електронної та оптичної продукції, 14 – виробництво тютюнових виробів, 15 – виробництво одягу, 16 – виробництво виробів зі шкіри, 17 – оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, 18 – виробництво паперу та паперових виробів, 19 – виробництво коксу та продуктів нафтопереробки.

Зважаючи на отримані дані, доцільно стверджувати, що в таких сферах переробної промисловості як виробництво тютюнових виробів, одягу, виробів зі шкіри, а також оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, виробництво паперу та паперових виробів, коксу і продуктів нафтопереробки є найвищим рівень конкуренції. І підтримання економічної безпеки у цих сферах насамперед залежить від здатності підприємців створювати інноваційні продукти, реалізовувати проекти інноваційного розвитку. В умовах високої конкуренції і динамічності споживчих ринків здатність до інноваційного розвитку підприємств малого бізнесу значною мірою залежить від повноти та релевантності інформаційного забезпечення їх діяльності. Доступ до прогресивних інформаційних технологій дає змогу малим підприємствам своєчасно отримувати дані про кон'юнктуру споживчого ринку та ринку інновацій, оцінювати можливості

інноваційних технологій забезпечити конкурентні переваги підприємству, а отже – визначати доцільність та можливості підприємства їх упровадження. Саме тому науковий пошук було спрямовано на удосконалення інформаційного забезпечення діяльності суб'єктів малого бізнесу.

Результати проведених досліджень дають підстави стверджувати, що малі підприємства України досить активно використовують Інтернет-ресурси з метою отримання банківських, фінансових та освітніх послуг, заповнення та повернення різних інформаційних форм, а також подання пропозицій у рамках будь-якої електронної тендерної системи. Проте сучасний стан забезпечення інформаційної безпеки малих підприємств України потребує розробки науково обґрунтованої стратегії в цій галузі. Така стратегія повинна ґрунтуватись на поєднанні зовнішньої компоненти (контуру інформаційної безпеки) та внутрішньої функціональної складової (ядра) економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу. *Внутрішня складова інформаційної безпеки* – це здатність суб'єкта малого бізнесу так організувати внутрішню структуру комунікаційних мереж (внутрішні потоки інформації), щоб максимально забезпечити потреби управління поточною діяльністю, не допустити такого запізнення чи викривлення інформації, яке б спричинило втрату здатності менеджменту приймати вірні рішення. *Зовнішня компонента інформаційної безпеки* малого підприємства відображає його здатність організувати комунікації із зовнішнім середовищем таким чином, щоб, з одного боку, забезпечити превентивний захист від існуючих та потенційних інформаційних загроз, а з іншого – не допустити витоку конфіденційної інформації, що може порушити його економічну безпеку. Результати дослідження теоретичних основ економічної безпеки дали змогу поглибити класифікацію принципів забезпечення інформаційної безпеки суб'єкта малого бізнесу шляхом доповнення її такими видовими ознаками як: *комплементарність (взаємодоповнюваність), синергія, суб'єктність, активна взаємодія, рефлексивність, гнучкість, компроміс та когнітивність*. Результатом застосування розширеної класифікації принципів є організація максимально ефективної роботи малого підприємства щодо збирання, опрацювання, використання та зберігання інформаційних ресурсів. Відповідно до цих принципів у роботі розроблено проектну структуру служби інформаційної безпеки малого підприємства, яка здійснює функції збору інформації, аналізу, супроводу баз даних та захисту від промислового шпигунства.

У четвертому розділі «**Інноваційний розвиток підприємств малого бізнесу як інструмент підвищення рівня економічної безпеки**» проведено економічне оцінювання можливостей розвитку інноваційного потенціалу підприємств малого бізнесу та його впливу на підвищення рівня економічної безпеки, удосконалено механізм формування інноваційних кластерів за участю малих підприємств, а також розроблено концепцію управління інноваційною складовою економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу. Опираючись на висновки теорії інновацій про те, що конкурентоспроможність малого підприємства (а отже, і його економічна безпека) визначається його здатністю до створення і реалізації інновацій, у роботі акцентовано увагу на дослідженні цього взаємозв'язку. Розроблена у роботі модель взаємозв'язку інноваційного розвитку підприємств малого бізнесу з удосконаленням системи економічної безпеки (рис. 7) дозволяє поєднати матеріальні ресурси

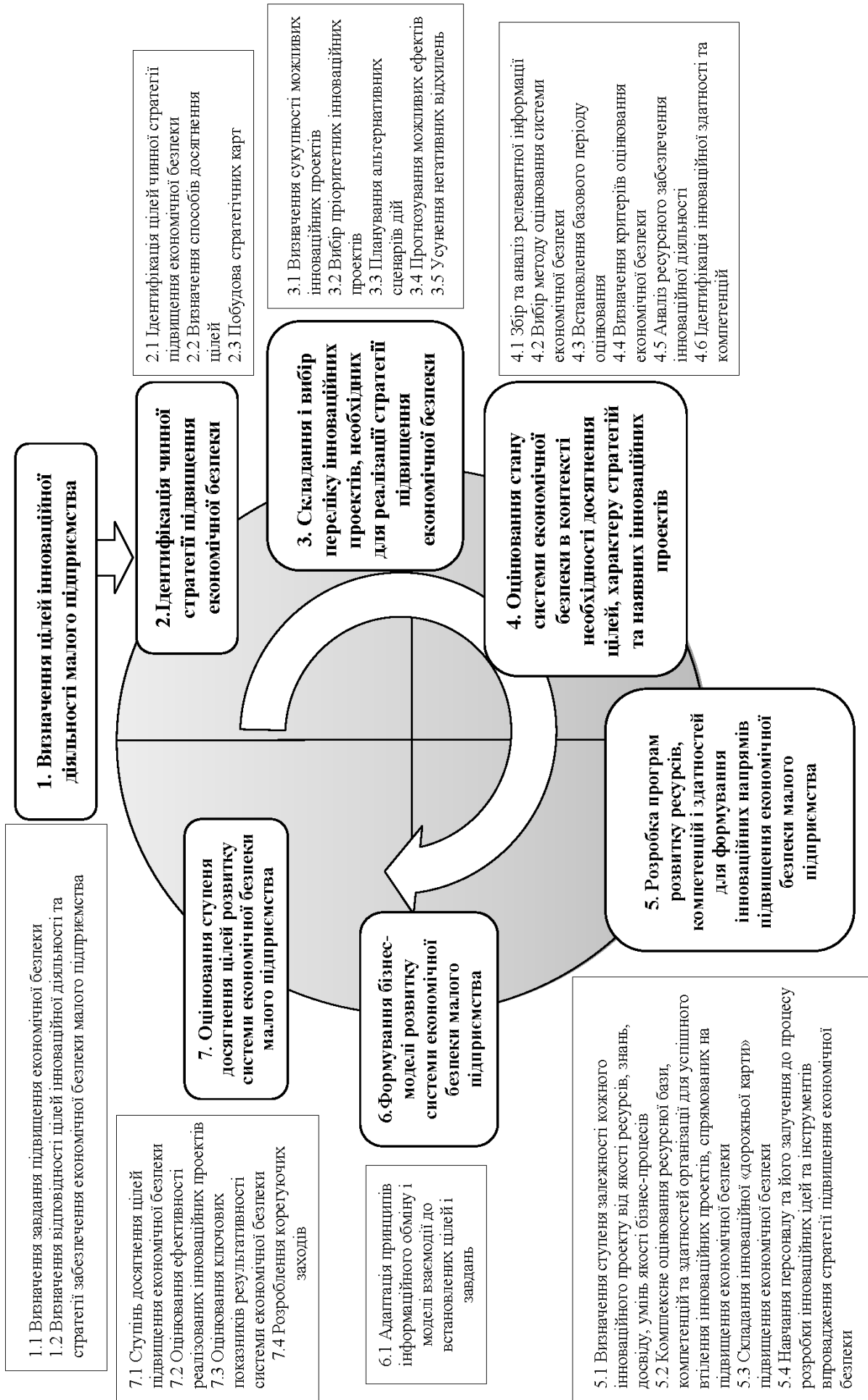

Рис. 7. Модель взаємозв'язку інноваційного розвитку малого підприємства з удосконаленням системи його економічної безпеки

інноваційного розвитку малого підприємства із його компетенціями в інноваційній сфері з метою покращення здатності до залучення нових знань та реалізації механізмів ефективного підприємництва. Останнє відображається в *інноваційному потенціалі малого підприємства*, під яким запропоновано розуміти його максимальні можливості генерувати високу інноваційну активність.

Запропонована модель процесу поєднання інноваційного розвитку малого підприємства із удосконаленням системи його економічної безпеки передбачає наявність семи ключових етапів і орієнтована на спрямування інноваційного потенціалу у русло підвищення конкурентного рівня та економічної незалежності суб'єктів господарювання.

З метою комплексного дослідження впливу інноваційної складової на рівень економічної безпеки підприємств малого бізнесу у дисертаційній роботі окреслено тенденції розвитку інноваційної діяльності малих підприємницьких структур Тернопільської області. Для цього було досліджено 17 інноваційно-активних малих підприємств регіону за допомогою поєднання методик ABC та XYZ-аналізу (табл. 2).

Таблиця 2

Результати поєднання ABC та XYZ-аналізу інноваційно-активних малих підприємств Тернопільської області

№ з/п	Умовні позначення	Назва малого підприємства	Коефіцієнт варіації	Накопичувальне значення коефіцієнта варіації	Нормалізований номер об'єкта	Результат поєднання ABC та XYZ-аналізу
1	D2	МП «Терноком»	0,018	0,018	0,06	AX
2	D1	МП «Відродження»	0,021	0,039	0,12	CX
3	D8	МП «Фавор»	0,022	0,061	0,18	BX
4	D4	МП «Геркулес»	0,025	0,086	0,24	CX
5	D13	МП «Контакт»	0,026	0,112	0,29	BX
6	D6	МП «Парнас»	0,121	0,233	0,35	CY
7	D17	МП «Фармакон»	0,134	0,367	0,41	BY
8	D3	МП «Сучасник»	0,147	0,514	0,47	CY
9	D9	МП «Десна»	0,161	0,675	0,53	CY
10	D15	МП «Будівельник»	0,174	0,849	0,59	AY
11	D10	МП «Сатурн»	0,188	1,037	0,65	CY
12	D5	МП «Енергія»	0,201	1,238	0,71	BY
13	D7	МП «Джерело»	0,215	1,453	0,76	CY
14	D11	МП «Оксамит»	0,228	1,681	0,82	CY
15	D12	МП «Калина»	0,242	1,923	0,88	CY
16	D14	МП «Універсал - 1»	0,255	2,178	0,94	CZ
17	D16	МП «Олімп»	0,269	2,447	1	AZ

Градація А, В, С означає поділ суб'єктів малого бізнесу на групи з високим, середнім та низьким обсягами реалізації інноваційної продукції. Систематизування

за критеріями X, Y, Z дозволяє здійснити поділ малих підприємств за високим, середнім та низьким ступенями надійності прогнозу інноваційної діяльності.

У результаті суміщення результатів ABC та XYZ-аналізу в інтегровану матрицю було отримано дев'ять груп, які дозволили сформулювати висновки щодо ефективності управління інноваційною діяльністю на малих підприємствах Тернопільської області. Аналізуючи результати інтегрованої матриці ABC-XYZ-аналізу, з'ясовано, що з сімнадцяти інноваційно-активних малих підприємств Тернопільської області, високий обсяг реалізації інноваційної продукції та високий ступінь надійності прогнозу внаслідок стабільності інноваційної діяльності має лише підприємство МП «Терноком».

Доволі значні обсяги реалізації інноваційної продукції є також у діяльності таких підприємств, як МП «Будівельник» та МП «Олімп». Однак рівень стабільності їх інноваційної діяльності є відповідно середнім та низьким.

Однією із важливих функцій малого бізнесу є активізація соціально-економічного розвитку на локальному рівні (у розрізі регіонів, територій місцевих громад тощо). Це досягається, серед іншого, завдяки взаємній співпраці – коли малі підприємства вступають у економічну взаємодію один з одним та з більш потужними суб'єктами ринку. Цим самим генерується ефект ресурсної та економічної синергії, яка ґрунтується на інноваційних підходах до використання ринкових можливостей. Тому у роботі запропоновано модель взаємодії учасників інноваційного кластера за участю суб'єктів малого бізнесу, що ґрунтується на результатах оцінювання їх інноваційного потенціалу, та визначає основні орієнтири стратегії їх розвитку. Результатом реалізації моделі є активізація інструментів кластерного розвитку, зокрема: формування спеціалізованих мереж та технологічне переозброєння малих підприємств, міжрегіональний та міжнародний обмін інноваціями, організація централізованого залучення та субсидування інноваційних проектів.

Із метою застосування на практиці науково-методичних підходів до формування інноваційних кластерів за участю підприємств малого бізнесу в дисертаційній роботі здійснено групування інноваційно-активних підприємств Тернопільської області та визначено можливості створення ними інноваційних кластерних структур. Оцінювання інноваційної активності досліджуваних малих підприємств запропоновано здійснювати на основі розрахунку низки коефіцієнтів, що визначають ступінь забезпеченості малого підприємства економічними ресурсами в інноваційній сфері. Висловлено припущення, що ці ресурси можуть бути збільшені за рахунок об'єднання малих підприємств. Виділено групи підприємств за схожими показниками інноваційної активності. Зазначено, що таке структурування може стати основою для визначення їх ролі в межах інноваційного кластера та вибору стратегії їх подальшого розвитку.

У роботі розроблено концепцію управління інноваційною складовою економічної безпеки малого підприємства (рис. 8). На нашу думку, це ключова компонента, яка дозволяє забезпечити динамічний розвиток і виживання суб'єкта малого бізнесу в умовах жорсткої конкуренції.

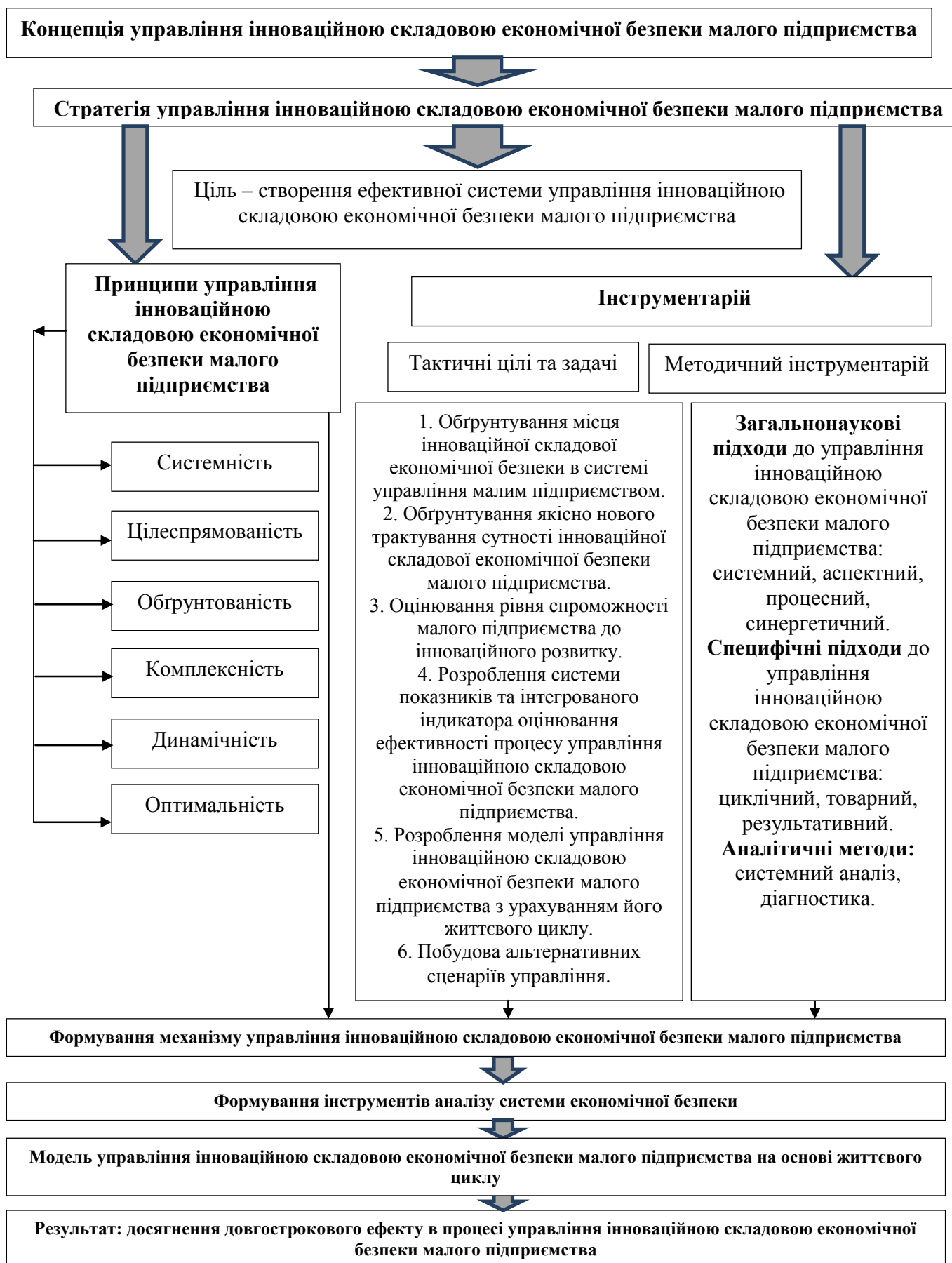

Рис. 8. Концепція управління інноваційною складовою економічної безпеки малого підприємства

Запропонована концепція базується на принципах системності, цілеспрямованості, обґрунтованості та комплексності реалізується у чотири етапи. На першому етапі відбувається формування системи показників та інтегрованого індикатора за ключовими складовими інноваційної безпеки. Другий етап передбачає визначення стадії життєвого циклу малого підприємства залежно від отриманих результатів. На третьому етапі проводиться узагальнення інформації для прийняття рішень щодо потенціалу розвитку інноваційної складової. Четвертий етап передбачає вибір ефективного фінансового забезпечення її розвитку.

Система часткових показників кожної із функціональних складових інноваційного розвитку малого підприємства трансформується в інтегральні показники, за допомогою яких формується узагальнюючий індикатор потенціалу розвитку інноваційної складової економічної безпеки. Запропонований методологічний інструментарій було апробовано на основі результатів діяльності десяти малих підприємств Тернопільської області за п'ять останніх років. Для визначення значущості окремих показників та їх груп було використано метод рангової кореляції.

Експертами виступили керівники досліджуваних підприємств, які розподілили показники за рангами за ступенем зменшення пріоритетності та важливості. На наступному етапі було визначено стадії життєвого циклу відповідно до результатів інтегральної оцінки рівня розвитку інноваційної складової економічної безпеки підприємств малого бізнесу, а відтак – залежність рівня якості управління підприємством на стадії його життєвого циклу від розвитку інноваційної складової.

Запропоновано оцінювати рівень ефективності інноваційного розвитку малого підприємства за формулою:

$$E = I \cdot K_{1ij} \cdot K_{2ij} \cdot K_3 \cdot K_4, \quad (1)$$

де I – інтегральний показник розвитку інноваційної складової; K_{1ij} – відповідний коефіцієнт за шкалою життєвого циклу малого підприємства; K_{2ij} – коригуючий коефіцієнт оцінки якості управління; K_3 – коефіцієнт впливу зовнішніх ризиків; K_4 – коефіцієнт впливу внутрішніх ризиків.

Застосування запропонованої методики дає змогу комплексно оцінити рівень розвитку інноваційної складової економічної безпеки малих підприємств, що є основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень суб'єктами виробничо-господарської діяльності.

У роботі удосконалено суть поняття «*управління інноваційною складовою економічної безпеки малого підприємства*», яке запропоновано розглядати з позицій системного управління інноваційною та інвестиційною діяльністю, спрямованих на формування та забезпечення досягнення економічного зростання шляхом раціонального використання, нарощування та розподілу інноваційного потенціалу малого підприємства.

У п'ятому розділі «Напрями підвищення ефективності функціонування системи економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу в умовах конфліктних ситуацій» удосконалено інструментарій оцінювання ефективності системи економічної безпеки підприємств малого бізнесу, здійснено оптимізацію процесів прогнозування фінансових індикаторів системи економічної безпеки малих підприємницьких структур та проведено моделювання системи моніторингу економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу на основі використання методу штучних нейронних мереж.

З метою оцінювання ефективності системи економічної безпеки підприємства малого бізнесу, враховуючи якісні та кількісні індикатори і фактори впливу, у роботі розроблено методологічний інструментарій, який ґрунтується на комплексному поєднанні кількісних індикаторів стану основних функціональних підсистем та їх якісних показників (рис. 9). Кількісне оцінювання передбачає відбір ключових кількісних показників системи економічної безпеки малого підприємства, розрахунок узагальнюючих індикаторів за кожною складовою, визначення коефіцієнта вагомості та формування узагальнюючого показника ефективності.

Запропонований методологічний інструментарій було апробовано на основі результатів діяльності п'яти малих підприємств Тернопільської області, для яких проведено експертне оцінювання, визначено ранг кожної складової економічної безпеки.

Наступним етапом став розрахунок якісних індикаторів за кожною підсистемою економічних показників та формування інтегрального показника ефективності системи економічної безпеки. Оцінювання якісних індикаторів ефективності системи економічної безпеки передбачало формування збалансованої системи адекватних показників, найважливішими з яких, на нашу думку, є охоплення процесів, структурованість, економічна обґрунтованість, узгодженість та ризикованість. На основі проведеного оцінювання було сформовано інтегральний показник якісного оцінювання ефективності системи економічної безпеки малого підприємства.

Представлена система показників складається з одинадцяти складових та двадцяти п'яти індикаторів, які формують шкалу якісної оцінки рівня ефективності системи економічної безпеки на підприємствах малого бізнесу. Бальна оцінка визначається на основі врахування кожного із показників, що формують інтегральний показник. 1 означає наявність окремої характеристики достатньою мірою, 0 – її відсутність або недостатній рівень.

На основі представленої методики та опрацювавши результати експертного оцінювання, у роботі було проведено апробацію якісного оцінювання показників ефективності системи економічної безпеки на малих підприємствах – об'єктах дослідження. За результатами дослідження значний рівень економічної безпеки можемо спостерігати на МП «Терноком». Середній рівень ефективності за якісними показниками має місце у системі забезпечення економічної безпеки МП «Геркулес» та МП «Сучасник». Низьким рівнем економічної безпеки відзначено МП «Парнас».

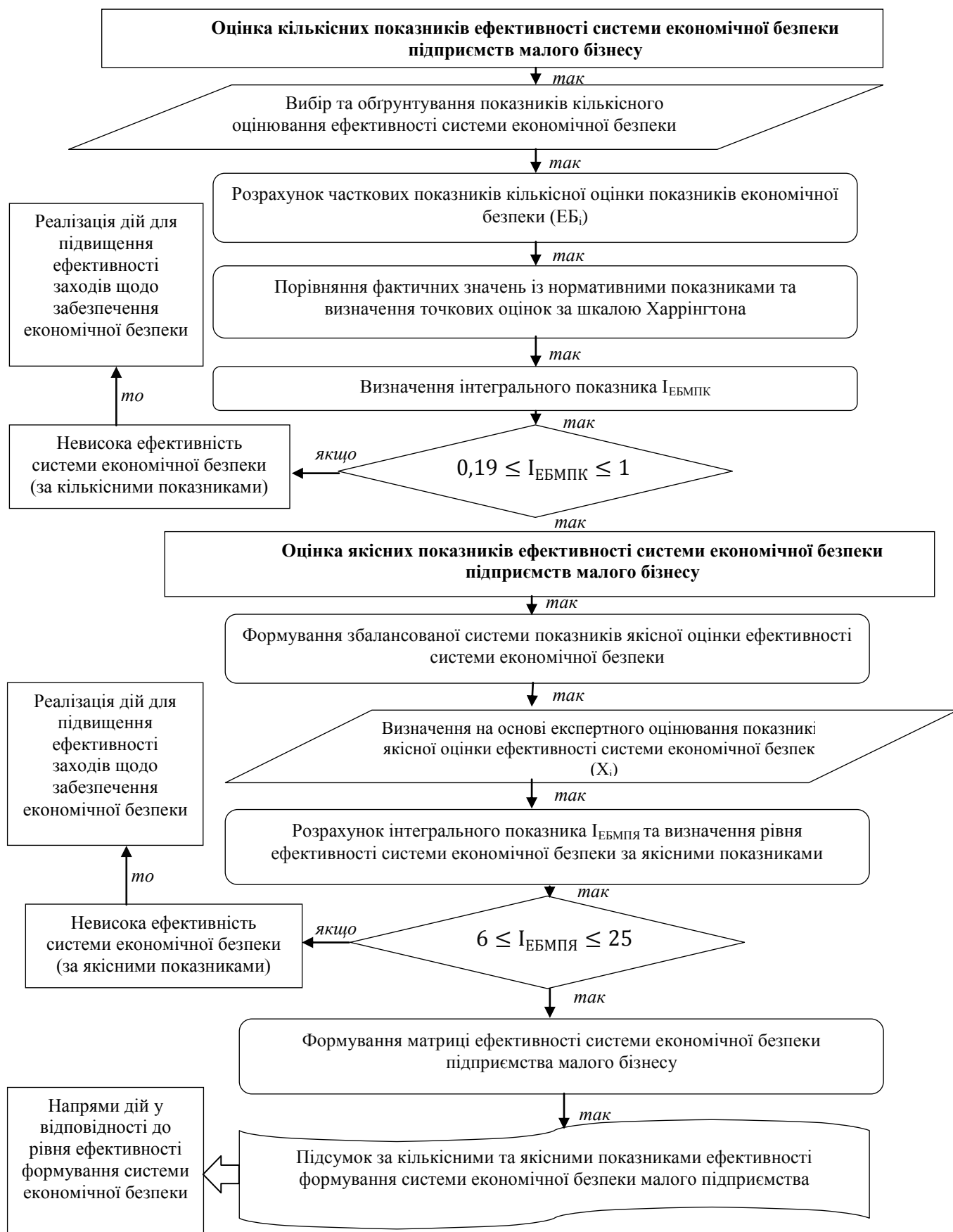

Рис. 9. Алгоритм оцінювання ефективності системи економічної безпеки малих підприємств

Такий стан речей обумовлено рядом факторів, зокрема: на малому підприємстві має місце низька відповідність та узгодженість заходів економічної безпеки, низька повнота охоплення та високий ступінь ризику реалізації захисних заходів.

Для більш наглядного представлення результатів комплексного оцінювання ефективності системи економічної безпеки на малих підприємствах – об'єктах дослідження – було сформовано матрицю із визначеним рейтингом кількісних та якісних показників. Матриця відображає поділ індикаторів системи економічної безпеки малого підприємства на сегменти із достатнім рівнем ефективності, а також низьким рівнем ефективності (показники низького та критичного рівнів), що вимагає подальших коригувальних дій в розробці системи економічної безпеки.

На основі представленої матриці було визначено ефективність системи економічної безпеки малих підприємств – об'єктів дослідження. За результатами проведеного аналізу, визначено, що більшість із досліджуваних малих підприємств характеризується достатнім рівнем ефективності системи економічної безпеки.

Застосовуючи сучасний інструментарій економіко-математичного моделювання, у дисертаційній роботі було здійснено дослідження впливу витрат, пов'язаних із забезпеченням системи економічної безпеки малого підприємства, на фінансові показники діяльності суб'єкта господарювання (на прикладі МП «Контакт» та МП «Герноком») на основі методології регресійного аналізу, який дозволяє вивчати ступінь кореляційного впливу та відповідно міру залежності результуючого показника від чинника, що на нього впливає.

Відповідно до вхідних даних, побудовано регресійну модель впливу витрат, пов'язаних із забезпеченням системи економічної безпеки малого підприємства, на такі важливі комплексні результуючі показники виробничо-господарської діяльності як чистий прибуток та собівартість продукції. Проведені розрахунки дозволили зробити висновок, що ці показники мають кореляційний зв'язок. У короткостроковій перспективі зростання рівня витрат на забезпечення економічної безпеки підвищує собівартість продукції досліджуваних підприємств. Проте у довгостроковій перспективі має місце зростання показників прибутковості, оскільки ефективне функціонування системи економічної безпеки дозволяє досліджуваним підприємствам отримати додаткові вигоди.

З метою визначення найбільш адекватної регресійної залежності впливу витрат на утримання служби економічної безпеки та обсягу чистого прибутку у роботі здійснено побудову різних ліній тренду: лінійної, логарифмічної та поліноміальної (табл. 3).

Кожна із цих ліній тренду описана власним рівнянням та має різну похибку апроксимації. Після побудови ліній тренду на базі теоретично придатних залежностей, кожен результат було оцінено шляхом ранжування за кількома критеріями, які характеризують достовірність, відповідність, надійність та інші параметри прогнозу та зроблено висновок, що найбільш прийнятною для прогнозування впливу витрат на утримання служби безпеки на обсяг чистого прибутку є поліноміальна модель 5-го ступеня.

Таблиця 3

Результат ранжування прогнозних показників регресійної залежності впливу витрат на утримання служби економічної безпеки та обсягу чистого прибутку МП «Терноком»

Вид апроксимації	Прогнозна модель	R ²	Ранг
1. Лінійна	$Y = 1,22x + 46148,16$	0,9342	3
2. Логарифмічна	$Y = 10477\ln(x) + 66115$	0,9204	4
3. Поліноміальна 3-го ступеня	$Y = -175,24x^3 + 1764,9x^2 - 1135x + 67743$	0,9826	2
4. Поліноміальна 5-го ступеня	$Y = -13,771x^5 + 369,05x^4 - 3716x^3 + 16743x^2 - 28194x + 83531$	0,9948	1

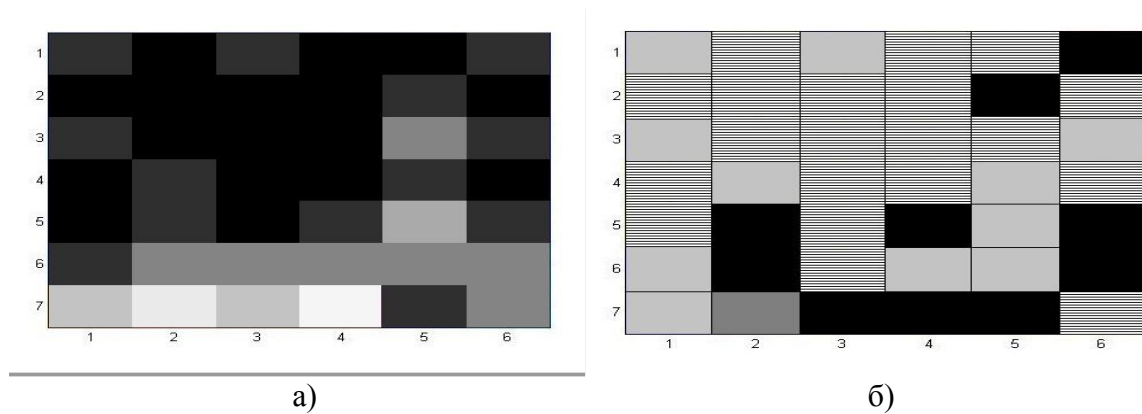
У роботі розраховано прогнозовані дані чистого прибутку МП «Терноком», використовуючи поліноміальну модель 5-го ступеня. Аналізуючи прогнозовані показники обсягу чистого прибутку МП «Терноком» на 2017 рік, можна стверджувати, що збільшення витрат на утримання служби економічної безпеки сприятиме зростанню рівня прибутковості досліджуваного підприємства та зниженню обсягу витрат від негативних впливів зовнішніх та внутрішніх факторів.

Результати проведених досліджень засвідчили, що у сучасних конфліктних умовах для існування малих підприємств в Україні надзвичайно важливим є ефективне прогнозування загрозливих станів економічної безпеки. У комплексі економічної безпеки ці завдання вирішує система моніторингу і підвищення ефективності її роботи прямо впливає на стабільність життєдіяльності малого підприємства.

Спрямувавши науковий пошук на удосконалення існуючої методики моніторингу рівня економічної безпеки малого підприємства, у дисертаційному дослідженні було покращено модель його проведення. Для забезпечення необхідного практичного рівня та наукового обґрунтування моніторингу системи економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу було дотримано ряд принципів, зокрема: системного та процесного підходу, варіантності, пріоритетності, прийняттого рівня ризику, співмірності технічної, економічної, екологічної та соціальної складових економічної безпеки малого підприємства.

Констатовано, що система моніторингу стану економічної безпеки малих підприємств базується на формуванні інформаційного банку адекватних даних. Проте проблема полягає у тому, що більшість традиційних інструментів роботи із статистичними даними надають незадовільні результати. Для вирішення цієї проблеми у дисертації запропоновано використання нелінійних математичних методів, а саме – штучних нейронних мереж.

У роботі побудовано нейромережу зустрічного розповсюдження і проведено тестування моделі на основі найбільш інформативних показників. Запропоновану модель реалізовано на базі нейронної мережі зустрічного розповсюдження із 42 нейронами Кохонена, розмірність карти самоорганізації – 7х6, двома нейронами Гроссберга, які формують виходи моделі для класів малих підприємств із достатнім (МП ДРЕБ) та недостатнім (МП НРЕБ) рівнем економічної безпеки (рис. 10).

(а – візуалізація за кількістю активації, б – за приналежністю до класів)

Рис. 10. Карта Кохонена для моделі моніторингу економічної безпеки суб'єктів малого бізнесу на основі найбільш інформативного набору показників

За конфігурації з 42-ма нейронами шару Кохонена точність визначення класів для повторно поданих на нейромережу вхідних прикладів досягає 84%. Усі розрахунки та побудовані моделі моніторингу економічної безпеки малих підприємств у дисертаційній роботі реалізовано на базі аналітичного комплексу MatLab. Методологічний підхід, розроблений у цьому розділі, покладено в основу програмної надбудови для середовища MatLab.

Запропонована нейромережева модель дозволяє у процесі дослідження виявляти приховану (апріорі невідому) структуру сукупності багатовимірних даних за допомогою кластерів, які створюються на карті – областей скупчень даних; описувати виявлені кластери на змістовному рівні в термінах розподілу значень ознак; визначати приналежність об'єкту до конкретного кластера; проводити порівняння позицій на карті, які займають об'єкти, оцінюючи при цьому ступінь їх відмінності та сортувати об'єкти за складними критеріями шляхом вибору на карті відповідних зон.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми щодо розроблення теоретичних і концептуально-методологічних положень управління економічною безпекою малого підприємства та формування комплексу сценаріїв інноваційних управлінських підходів стосовно його адаптування до конфліктних ситуацій. На підставі виконаного дослідження сформульовано висновки теоретико-методологічного та науково-практичного характеру:

1. Розроблено інструментарій оцінювання ефективності системи економічної безпеки підприємств малого бізнесу, а саме доведено, що у процесі оцінювання доцільно поєднувати кількісні та якісні індикатори економічної безпеки. Визначення якісних індикаторів запропоновано проводити за допомогою експертного оцінювання щодо таких характеристик як охоплення процесів, структурованість, економічна обґрунтованість, узгодженість, варіантність, ризикованість, обґрунтованість, еластичність та маневреність, а також сформовано

узагальнюючу матрицю ефективності системи економічної безпеки. Таке поєднання дасть змогу поглибити зміст результатів оцінювання та підвищити рівень їх корисності для управлінського персоналу малого підприємства.

2. Сформовано та обґрунтовано концепцію управління інноваційною складовою економічної безпеки підприємств малого бізнесу; методологічну основу концепції формують окремі взаємопов'язані етапи, які передбачають визначення системи показників та інтегрованого індикатора стану розвитку інноваційної складової, ідентифікація стадії життєвого циклу малого підприємства, дослідження рівня потенціалу розвитку інноваційної складової, а також дозволяє здійснити моделювання процесу фінансового забезпечення системи економічної безпеки малого підприємства. Дотримання послідовності цих етапів дає змогу логічно структурувати процес управління інноваційною складовою та оптимізувати його реалізацію залежно від етапу життєвого циклу малого підприємства.

3. Розроблено модель взаємодії учасників інноваційного кластера за участю суб'єктів малого бізнесу, яка базується на принципах поєднання інноваційного потенціалу малих підприємств та інтелектуального потенціалу освітніх організацій, консультаційних центрів, європейських наукових установ з метою отримання синергійного ефекту від реалізації проектів та програм розвитку малого бізнесу в Україні. Впровадження моделі дозволить активізувати інноваційні процеси та сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки малих підприємств усіх регіонів.

4. Удосконалено структурну модель діалектичного пізнання економічної безпеки малого підприємства. Доведено, що мале підприємство формує свою систему економічної безпеки з позицій різних аспектів його діяльності: як специфічна соціальна одиниця, суб'єкт підприємницької та господарської діяльності, а також як складова національної безпеки в економічній сфері. Така багатоаспектність зумовлює застосування різних критеріїв оцінювання ефективності економічної безпеки, що значно ускладнює процес збалансування виробничо-господарських інтересів малого підприємства.

5. На основі результатів дослідження статистичних даних діяльності вітчизняних малих підприємств, у роботі удосконалено науково-методичний підхід до визначення основних чинників виникнення конфліктів у діяльності малих підприємств, зокрема уточнено структуру конфліктів малого підприємства за масштабом, досліджено типологію конфліктів та основні причини їх виникнення, виокремлено конструктивні функції та деструктивні наслідки внутрішньо організаційних конфліктних ситуацій, а також розроблено практичні рекомендації щодо прогнозування та попередження конфліктних ситуацій на підприємствах малого бізнесу.

6. Доведено, що несприятливі зміни зовнішнього середовища, нестабільна політична ситуація та наявність військових дій на території України значно збільшують загрозу рейдерського захоплення успішних малих підприємств у різних регіонах. Тому у роботі удосконалено процес моніторингу інформаційних ресурсів стосовно проявів явища рейдерства у діяльності малих підприємств України. З цією метою було проведено статистичний аналіз показників медіа-активності друкованих регіональних видань, повідомлень інформаційних агенцій та Інтернет-джерел. На

основі отриманих результатів було проведено PEST-аналіз та визначено рівень ризикованості діяльності малих підприємств у різних галузях промисловості. Практичні рекомендації, розроблені на основі індикаторів моніторингових досліджень, покликані допомогти малим підприємствам попередити та уникнути загрози рейдерської атаки з боку агресивних конкурентів.

7. У роботі удосконалено методологію економічного оцінювання можливостей розвитку інноваційного потенціалу підприємств малого бізнесу та його впливу на підвищення рівня економічної безпеки. У результаті суміщення результатів ABC та XYZ-аналізу в інтегровану матрицю досліджуваних малих підприємств Тернопільської області було згруповано у дев'ять груп. Таке групування дало змогу сформулювати висновки щодо особливостей управління інноваційною діяльністю досліджуваних підприємств. Використання суміщеного ABC і XYZ-аналізів дозволило визначити функціональні напрямки інноваційної діяльності та управління інноваціями на інноваційно-активних малих підприємствах; виявити ключові чинники ефективного управління інноваційною діяльністю, які впливають на кількість малих інноваційних підприємств; підвищити ефективність системи управління інноваційною діяльністю на інноваційно-активних підприємствах; підвищити частку інноваційно-активних промислових підприємств, переймаючи досвід ефективного управління інноваційною діяльністю; перерозподілити зусилля управління залежно від кваліфікації та наявного досвіду.

8. На підставі узагальнення та систематизації наукових методів прогнозування економічної безпеки підприємства, які є різноманітними та різнобічними, удосконалено науково-методичний підхід до оптимізації процесів прогнозування фінансових індикаторів системи економічної безпеки малого підприємства. Застосовуючи інструментарій економіко-математичного моделювання, було здійснено дослідження впливу витрат, пов'язаних із забезпеченням системи економічної безпеки малого підприємства, на фінансові показники діяльності суб'єкта господарювання. Використовуючи для обчислення сучасне програмне забезпечення, було побудовано лінійну регресійну модель залежності впливу витрат на діяльність, пов'язану із забезпеченням системи економічної безпеки, на обсяг чистого прибутку малих підприємств. Результати проведеного дослідження дали змогу розглядати витрати на діяльність, пов'язану із забезпеченням системи економічної безпеки, як один із важелів впливу на величину чистого прибутку малих підприємств та здійснити прогноз майбутніх фінансових індикаторів системи економічної безпеки.

9. Доведено, що у процесі моделювання системи моніторингу економічної безпеки малого бізнесу доцільно застосовувати економіко-математичний інструментарій, а саме: методику штучних нейронних мереж зустрічного розповсюдження. Застосування цієї методики дозволяє виявляти приховану (апріорі невідому) структуру сукупності багатовимірних даних за допомогою кластерів, які створюються на карті – областей скупчень даних, описувати виявлені кластери на змістовному рівні в термінах розподілу значень ознак, визначати приналежність об'єкту до конкретного кластера, проводити порівняння позицій на карті, які

займають об'єкти, оцінюючи при цьому ступінь їх відмінності, сортувати об'єкти по складних критеріях шляхом вибору на карті відповідних зон.

10. Проведений у роботі ґрунтовний аналіз стану та тенденцій розвитку переробних підприємств малого бізнесу України, дає підстави стверджувати, що на основі показники діяльності підприємств крім загальноекономічних та політичних факторів істотно впливають прояви інформаційної агресії, що формують інформаційні загрози. Тому у роботі проведено класифікацію принципів забезпечення інформаційної безпеки суб'єкта малого бізнесу шляхом доповнення її такими видовими ознаками як потенційна з'єднуваність, синергізм, активний вплив, суб'єктність, рефлексія, компроміс та когнітивність. Застосування розширеної класифікації принципів оптимізувати діяльність малого підприємства щодо збирання, опрацювання, використання та зберігання інформаційних ресурсів.

Дістав подальшого розвитку науково-методичний підхід щодо формування теорії економічної безпеки підприємства в контексті уточнення категоріального апарату, а саме: доповнено визначення *економічної безпеки малого підприємництва*, *економічної безпеки підприємства*, уточнено поняття *«забезпечення економічної безпеки малого підприємства»*.

11. У процесі ґносеологічного аналізу та узагальнення наявних у вітчизняній та зарубіжній науці підходів до визначення ключових понять, дістало подальшого розвитку формулювання поняття *«управління інноваційною складовою економічної безпеки»*, яке запропоновано розглядати з позицій системного управління інноваційною та інвестиційною діяльністю, спрямованих на формування та забезпечення досягнення економічного зростання шляхом раціонального використання, нарощування та розподілу інноваційного потенціалу, а також визначення поняття *«інноваційний потенціал малого підприємства»*, як наявність максимальних можливостей генерувати його високу інноваційну активність; це дало змогу виокремити здатності, існуючі та потенційних передумови інноваційної діяльності як елементи формування механізму управління економічною безпекою суб'єктів малого бізнесу.

12. На основі поєднання теоретичних положень науки про економічну безпеку та концепції інноваційного розвитку удосконалено класифікацію складових економічної безпеки. Доповнена класифікація передбачає наявність інноваційно-забезпечуючої складової у системі економічної безпеки малого підприємства. Такий підхід дозволяє керівництву суб'єктів малого бізнесу чітко усвідомити важливість інноваційного розвитку та визначити його високий пріоритет у системі забезпечення економічної безпеки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1.1. Монографії:

1. Сороківська О.А. Управління економічною безпекою підприємств малого бізнесу: інноваційні підходи: монографія / О.А. Сороківська. – Тернопіль: ФОП «Паляниця В.А.», 2016. – 382 с. (15,6 друк. арк.). *(Рецензію Г.Г. Савіної опубліковано в електронному фаховому виданні «Соціально-економічні проблеми і держава». – 2015. – Випуск 2 (13). – С. 337-339. Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2015/15shhsip.pdf>.)*

2. Сороківська О.А. Дослідження інноваційного потенціалу малого бізнесу в Україні / О.А. Сороківська / Інноваційні підходи в управлінні підприємствами: монографія / За заг. редакцією д.е.н., проф. Н.Б. Кирич. – Тернопіль: ФОП «Паляниця В.А.», 2016. – 343 с. (13,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: виокремлено характерні ознаки малого підприємства досліджено наукові підходи до тлумачення поняття «інноваційний потенціал», проведено аналіз складових інноваційного потенціалу підприємств малого бізнесу, здійснено комплексне дослідження динаміки інноваційної активності промислових підприємств України – 1,1 друк. арк.*).

3. Сороківська О.А. Ідентифікація впливу моделей управління прибутком підприємств на структуру їх власності / Н.В. Турська, І.В. Турський, О.А. Сороківська. / Особливості формування корпоративної власності машинобудівних підприємств в умовах економічних реформ: монографія. – Тернопіль: Видавництво «Астон», 2012. – 215 с. (8,1 друк. арк.; *особистий внесок автора: досліджено ключові складові процесу управління прибутком підприємств, розроблено ієрархію цілей та основні типи стратегій управління прибутком, сформовано авторське визначення моделі управління прибутком та запропоновано методика оцінювання організаційно-функціональної ефективності підприємства – 0,53 друк. арк.*).

1.2. Публікації у наукових фахових виданнях:

4. Сороківська О.А. Особливості управління конфліктними ситуаціями на підприємствах малого бізнесу / О.А. Сороківська // Наукове періодичне видання «Науковий Вісник Херсонського державного університету». – 2015. – Вип. 13, част. 2. – С. 76–79 (0,42 друк. арк.).

5. Сороківська О.А. Сприятливі фактори і ризики розвитку переробної промисловості України в умовах гібридної війни / О.А. Сороківська // Науковий журнал «Вісник Одеського національного університету». – 2015. – Вип. 2/2. – Том 20. – Серія: Економіка. – С. 44–48 (0,49 друк. арк.).

6. Сороківська О.А. Особливості формування теоретичних засад економічної безпеки підприємств малого бізнесу / О.А. Сороківська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 6. – Режим доступу до журн.: <http://global-national.in.ua/issue-6-2015> (0,66 друк. арк.).

7. Сороківська О.А. Дослідження організаційних форм інтеграції підприємств малого бізнесу в умовах постконфліктних ситуацій / О.А. Сороківська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. Одеса: МГУ, 2015. – Випуск 11. Серія: Економіка і менеджмент. – С. 154–157 (0,51 друк. арк.).

8. Сороківська О.А. Інформаційна безпека України та стан використання інформаційно–комунікаційних технологій у контексті євроінтеграційних процесів / О.А. Сороківська, Г.Б. Машлій // Науковий журнал «Економіка і управління». – 2014. – № 4 (64). – С. 89 – 94 (0,41 друк. арк.; *особистий внесок автора: проведено моніторинг основних напрямів використання інформаційних ресурсів у розрізі окремих галузей промисловості України, регіонів та підприємств різних типів, визначено важливість забезпечення інформаційної безпеки з позиції стратегії розвитку малих підприємств – 0,32 друк. арк.*).

9. Сороківська О.А. Сучасний стан та шляхи активізації розвитку підприємств малого бізнесу / О.А. Сороківська, Г.Б. Машлій, О.Б. Мосій // Галицький економічний вісник. – 2014. – Вип. 1 (44). – С. 93–101 (0,54 друк. арк.; *особистий внесок автора: досліджено сучасні тенденції процесу становлення малого бізнесу Тернопільщини, запропоновано шляхи активізації його розвитку – 0,17 друк. арк.*).

10. Сороківська О.А. Інформаційна безпека підприємства в умовах застосування бенчмаркінгу / О.А. Сороківська, Н.М. Шведа // Регіональна бізнес–економіка та управління. – 2013. – Вип. 2 (38). – С. 55–61 (0,45 друк. арк.; *особистий внесок автора: розглянуто особливості проведення бенчмаркінгу з точки зору дотримання інформаційної безпеки, запропоновано принципи, на яких повинен ґрунтуватися обмін інформацією при здійсненні бенчмаркінгу – 0,15 друк. арк.*).

11. Сороківська О.А. Економічне оцінювання динаміки та тенденцій банківського кредитування малого бізнесу в Україні / О.А. Сороківська, Н.В. Турська // Сталий розвиток економіки: Міжнародний науково–виробничий журнал. – 2013. – №2 [19]. – С. 29 –33 (0,46 друк. арк.; *особистий внесок автора: здійснено аналітичне оцінювання перспектив розвитку системи кредитування підприємств малого бізнесу, розроблено практичні рекомендації щодо вирішення проблем банківського кредитування малого бізнесу – 0,34 друк. арк.*).

12. Сороківська О.А. Особливості процесу бюджетного фінансування регіональних програм та проектів за участю підприємств малого бізнесу / О.А. Сороківська, Г.Б. Машлій // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Дніпропетровськ: ДНУ. – 2009. – Т.2. – С. 368–374 (0,52 друк. арк.; *особистий внесок автора: обґрунтовано доцільність застосування програмно-цільового методу фінансування програм та проектів за участю підприємств малого бізнесу, досліджено особливості визначення соціального ефекту – 0,38 друк. арк.*).

13. Сороківська О.А. Конкурентоспроможність як основний фактор розвитку малих підприємств в ринкових умовах / О.І. Краузе, О.А. Сороківська // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Дніпропетровськ: ДНУ. – 2008. – Т.2. – С. 447–452 (0,54 друк. арк.; *особистий внесок автора: дослідження*

значення конкуренції в ринкових умовах господарювання, запропоновано основні напрямки створення конкурентних переваг діяльності підприємств малого бізнесу – 0,36 друк. арк.).

14. Сороківська О.А. Особливості підготовки кадрового забезпечення сектора малого бізнесу регіону/ О.А. Сороківська, С.Є. Хрупович // Вісник Львівської державної фінансової академії. Серія: Економічні науки. – 2007. – №12. – С.319 – 325 (0,51 друк. арк.; *особистий внесок автора: досліджено методологічні та практичні аспекти забезпечення якості освіти фахівців сектору малого бізнесу, обґрунтовано доцільність інженерно-економічної освіти при підготовці спеціалістів та магістрів з менеджменту – 0,28 друк. арк.*).

15. Сороківська О.А. Формування державної підтримки реалізації комплексних інноваційних програм у межах консорціуму / О.А. Сороківська // Галицький економічний вісник. – 2007. – №2 (13). – С.26 – 34 (0,56 друк. арк.).

1.3. Статті у наукових періодичних виданнях іноземних держав та публікації у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

16. Sorokivska O. Interaction of economic security system for small business enterprises with the environment. / O. Sorokivska // Scientific Journal L'Association 1901 «SEPIKE» – 2016. – №1. – P. 185–191 (0,54 друк. арк.).

17. Сороківська О.А. Дослідження рівня ризикованості економічної діяльності підприємств малого бізнесу України / О.А. Сороківська // Чесько–українське наукове видання «Ауспіції». – 2015. – №. 10. – С. 44–49 (0,43 друк. арк.).

18. Sorokivska O. Economic security of Ukrainian enterprises in conditions of information war / O. Sorokivska // Науковий журнал «Актуальні проблеми економіки». – 2015. – №12 (174). – С.198–202 (0,42 друк. арк.).

19. Сороківська О.А. Дослідження виявів економічного рейдерства в Україні на пошук шляхів його подолання / О.А. Сороківська // Економіка. Менеджмент. Підприємництво: Збірник наукових праць. – 2014. – №26 [2]. – С. 163 –170 (0,54 друк. арк.).

20. Сороківська О.А. Проблеми та перспективи економічної безпеки інноваційного розвитку малого бізнесу / О.А. Сороківська, Н.В. Турська // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково–виробничий журнал. – 2013. – №3 [41]. – С. 338 –341 (0,36 друк. арк.; *особистий внесок автора: удосконалено теоретичні та методологічні аспекти забезпечення економічної безпеки малих промислових підприємств, окреслено ключові перспективи інноваційного розвитку суб'єктів малого бізнесу – 0,21 друк. арк.*).

21. Сороківська О.А. Особливості формування кадрової політики підприємства з використанням аутсорсингу / Н.М. Озерчук, О.А. Сороківська // Соціально–економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 155–162. – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/9/mhbtna.pdf> (0,56 друк. арк.; *особистий внесок автора: здійснено оцінювання можливості перепланування та удосконалення кадрової політики сучасних*

підприємств, досліджено систему чинників, що визначають ефективність кадрової політики господарських утворень – 0,32 друк. арк.).

22. Сороківська О.А. Особливості взаємодії малого бізнесу з корпоративним сектором регіону [Електронний ресурс] / О.А. Сороківська, Г.Б. Машлій // Соціально–економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 1 (6). – С. 156–163. – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/9/mhbtna.pdf>. (0,53 друк. арк.; *особистий внесок автора: визначено роль та місце малого бізнесу у розвитку корпоративного сектора економіки, досліджено можливості та передумови формування об'єднань малих підприємств на рівні регіону – 0,38 друк. арк.).*

23. Sorokivska O. Development of small business in Ukraine and Poland: point of contact and problematic aspects / O. Sorokivska, O. Boryk // Journal of International Studies, Vol. 5, No 1, 2012. – P.77–83 (0,48 друк. арк.; *особистий внесок автора: визначено місце та роль малого бізнесу у розвитку кооперації між Україною та Польщею, досліджено позитивний досвід європейських країн у процесах розвитку і підтримки малого підприємництва – 0,26 друк. арк.).*

24. Сороківська О.А. Брендинг як інструмент підвищення фінансової конкурентоздатності підприємств малого бізнесу / Гевко О.Б., Сороківська О.А. // Економічний простір: Збірник наукових праць. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2011. – №48/2. – С. 277–285 (0,52 друк. арк.; *особистий внесок автора: визначено роль брендингу у формуванні конкурентного статусу підприємства, досліджено вплив бренду на фінансові результати діяльності малих підприємств – 0,28 друк. арк.).*

25. Сороківська О.А. Інвестиції в основний капітал: стан та напрями активізації [Електронний ресурс] / Г.Б. Машлій, О.А. Сороківська, Я.М. Шевчук // Соціально–економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 1 (4). – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11/mhbtna.pdf> (0,54 друк. арк.; *особистий внесок автора: проведено комплексний аналіз сучасного стану інвестиційної діяльності в Україні загалом та в Тернопільській області зокрема, запропоновано напрями активізації інвестиційної діяльності – 0,18 друк. арк.).*

26. Сороківська О.А. Підвищення фінансової конкурентоспроможності вітчизняних підприємств / О.А. Сороківська // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – Том 1. – 2010. – №6. – С.287 – 290 (0,46 друк. арк.).

27. Сороківська О.А. Інформаційна безпека підприємства: нові загрози та перспективи / О.А. Сороківська, В.Л. Гевко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – Том 2. – 2010. – №2. – С.32 – 35 (0,52 друк. арк.; *особистий внесок автора: визначено сутність та основні складові інформаційної безпеки підприємства, проведено аналіз статистичних даних щодо процесів інформатизації вітчизняних підприємств, розроблено проектну структуру інформаційно-аналітичної служби – 0,28 друк. арк.).*

28. Сороківська О.А. Роль економічної безпеки регіонів у формуванні сталого розвитку України / О.А. Сороківська, О.І. Краузе // Економічний простір: Збірник наукових праць. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2008. – №10. – С. 71–77 (0,54 друк. арк.;

особистий внесок автора: визначено місце та роль регіональної економічної безпеки у формуванні економічного середовища України, проведено обґрунтування поняття регіону та досліджено особливості регіональних аспектів формування економічної безпеки вітчизняних підприємств – 0,33 друк. арк.).

2. Опубліковані праці апробаційного характеру

29. Сороківська О.А. Особливості регулювання та підтримки малого і середнього бізнесу в країнах Євросоюзу / О.А. Сороківська, О.Б. Мосій, Т.І. Кужда. // Економіка і менеджмент: сучасні трансформації в епоху глобалізації: збірник матеріалів Міжнародної науково–практичної конференції (м. Клайпеда, Литва, 29 січня 2016 року). – Клайпедський університет. – Клайпеда: Прес–Центр, 2016. – С.11–14 (0,2 друк. арк.; *особистий внесок автора: досліджено основні цілі регулювання і підтримки малого бізнесу в Європі – 0,07 друк. арк.).*

30. Сороківська О.А. Дослідження основних аспектів проблематики економічної безпеки підприємства / О.А. Сороківська // Проблеми сучасної економіки: збірник матеріалів VIII Міжнародної науково–практичної конференції (м. Запоріжжя, 11–12 вересня 2015 року). – Східноукраїнський інститут економіки та управління. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2015. – С. 98–100 (0,17 друк. арк.).

31. Сороківська О.А. Дослідження причин виникнення та позитивних функцій конфліктних ситуацій на підприємствах малого бізнесу / О.А. Сороківська // Стратегія інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта: праці VII Міжнародної науково–практичної конференції (м. Харків, 29 вересня – 2 жовтня 2015 року). – Харків: НТУ «ХП», 2015. – С. 172–174 (0,16 друк. арк.).

32. Сороківська О.А. Дослідження основних методів вирішення конфліктів у господарській діяльності підприємств малого бізнесу / О.А. Сороківська // Соціально–економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики: матеріали Міжнародної науково–практичної конференції (м. Одеса, 25–26 вересня 2015 року). – Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2015. – С. 6–8 (0,15 друк. арк.).

33. Сороківська О.А. Суб'єкти хеджування фінансових ризиків у діяльності малих підприємств та проблеми забезпечення їх ефективності / Г.Б. Машлій, О.А. Сороківська // Збірник матеріалів Міжнародної науково–практичної конференції молодих учених і студентів «Антикризове фінансове управління в системі забезпечення соціально–економічного розвитку територій» (м. Луцьк, 27 березня 2015 року). – Луцьк: ЛНТУ, 2015. – С. 60–62 (0,16 друк. арк.; *особистий внесок автора: досліджено об'єктивні та суб'єктивні фактори впливу на процес хеджування фінансових ризиків – 0,06 друк. арк.).*

34. Сороківська О.А. Проблеми оптимізації фінансового управління на підприємствах / Г.Б. Машлій, О.А. Сороківська // Матеріали четвертої міжнародної науково–практичної конференції пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича «Інноваційні аспекти ресурсовикористання» (м. Тернопіль, 27 березня 2015 р.). – Тернопіль: ТНТУ. –

2015. – С. 76 (0,14 друк. арк.; *особистий внесок автора: досліджено основні проблеми управління фінансами підприємств – 0,07 друк. арк.*).

35. Сороківська О.А. Нові технології у сфері інтеграції великих та малих підприємств / О.А. Сороківська // Актуальні задачі сучасних технологій: Збірник тез доповідей III Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів (м. Тернопіль, 19–20 листопада 2014 року). – 2014. – С. 365–366 (0,16 друк. арк.).

36. Сороківська О.А. Критерії визначення підприємств малого бізнесу / О.А. Сороківська // Матеріали 18 наукової конференції Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (м. Тернопіль, 29-30 жовтня 2014 року). – 2014. – С. 262–263 (0,14 друк. арк.).

37. Сороківська О.А. Особливості формування асортименту товарів малих торговельних підприємств в Україні / О.А. Сороківська, Т.Ю. Муляр // Економіка і управління: теорія і практика: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Дніпропетровськ, 12–13 вересня 2013 р.). – Дніпропетровськ: «Герда». – 2013. – С. 91–93 (0,16 друк. арк.; *особистий внесок автора: досліджено стратегію оптимізування асортименту товарів малого підприємства та методи удосконалення його асортиментної політики – 0,08 друк. арк.*).

38. Сороківська О.А. Вдосконалення організаційної структури як напрям управління організаційним розвитком малого підприємства / О.А. Сороківська, Н.І. Кіндзерська // Сучасні адаптивно-трансформаційні підходи до формування інституційних засад регламентації фінансово-економічної діяльності підприємств в умовах реформаційного суспільства (інноваційні аспекти): Матеріали другої всеукраїнської науково-практичної конференції та Українсько-польського міжвузівського семінару «Інновації: наука–освіта–виробництво» (м. Тернопіль, 25-27 березня 2013 р.). – Тернопіль: ТНТУ. – 2013. – С. 58–59 (0,16 друк. арк.; *особистий внесок автора: досліджено засоби ефективної реорганізації організаційних структур управління малих підприємств – 0,1 друк. арк.*).

39. Сороківська О.А. Силова складова забезпечення економічної безпеки малого бізнесу / О.А. Сороківська, Н.П. Кучма // Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України: Збірник тез доповідей IV Науково-практичного семінару з міжнародною участю (м. Тернопіль, 18–20 квітня 2013 р.). – Тернопіль: ТНЕУ. – 2013. – с. 257–258 (0,15 друк. арк.; *особистий внесок автора: проведено опитування керівників малих підприємств щодо здійснення силового впливу на господарську діяльність суб'єктів господарювання, узагальнено результати дослідження – 0,09 друк. арк.*).

40. Сороківська О.А. Дослідження взаємозв'язку між поняттями «інновація» та «інноваційний процес» / О.А. Сороківська, Н.П. Марчук // Матеріали Четвертої Міжнародної науково-методичної конференції «Форум молодих економістів-кібернетиків» «Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід» (м. Тернопіль, 24–26 жовтня 2013 р.). – Тернопіль: ТНТУ. – 2013. – С.150–151 (0,16 друк. арк.; *особистий внесок автора: досліджено основні підходи до класифікації інновацій – 0,12 друк. арк.*).

41. Сороківська О.А. Особливості процесу управління ресурсним забезпеченням вітчизняних малих підприємств / О.А. Сороківська, С.О. Кумпаненко // Економіка і управління: теорія і практика: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Дніпропетровськ, 12–13 вересня 2013 р.). – Дніпропетровськ: «Герда». – 2013. – С. 79–81 (0,18 друк. арк.; *особистий внесок автора: досліджено проблемні аспекти методики проведення аналізу ресурсного забезпечення малих підприємств – 0,11 друк. арк.*).

42. Сороківська О.А. Особливості реалізації інноваційної функції підприємств малого бізнесу / О.А. Сороківська // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Розвиток навчально-науково-виробничих комплексів в умовах трансформаційної економіки» Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (м. Тернопіль, 21 березня 2012 р.). – Тернопіль: ТНТУ, 2012. – С. 71–72 (0,14 друк. арк.).

43. Сороківська О.А. Економічна безпека підприємництва в системі інноваційного розвитку України / О.А. Сороківська // Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій» Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (м. Тернопіль, 19 травня 2011 р.). – Тернопіль: ТНТУ, 2011. – С. 26–27 (0,12 друк. арк.).

44. Сороківська О.А. Особливості корпоративного управління в умовах інформаційної економіки / О.А. Сороківська // Матеріали міжнародної науково-технічної конференції «Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій» Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (м. Тернопіль, 19-21 травня 2010 р.). – Тернопіль: ТНТУ, 2010. – С. 551 (0,08 друк. арк.).

45. Сороківська О.А. Інформація в системі корпоративного управління / О.А. Сороківська // Матеріали тринадцятої наукової конференції Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя (м. Тернопіль, 13-14 травня 2009 р.). – Тернопіль: ТДТУ, 2009. – С. 156 (0,07 друк. арк.).

46. Сороківська О.А. Взаємозв'язок економічної безпеки із сучасною системою менеджменту / О.А. Сороківська, І.В. Бакушевич // Матеріали дванадцятої наукової конференції Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя (м. Тернопіль, 14-15 травня 2008 р.). – Тернопіль: ТДТУ, 2008. – С. 251 (0,08 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано авторський підхід до розуміння сутності економічної безпеки, досліджено його взаємозв'язок з іншими економічними категоріями – 0,04 друк. арк.*)

47. Сороківська О.А. Дослідження загроз економічної безпеки регіону / О.А. Сороківська, І.В. Бакушевич // Матеріали одинадцятої наукової конференції Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя (16-17 травня 2007 р.). – Тернопіль: ТДТУ, 2007. – С. 210 (0,06 друк. арк.; *особистий внесок автора: досліджено причини кризового стану економічної безпеки в регіонах України – 0,03 друк. арк.*).

АНОТАЦІЯ

Сороківська О.А. Інноваційні напрями підвищення економічної безпеки підприємств малого бізнесу в умовах конфліктних ситуацій. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя Міністерства освіти і науки України. – Тернопіль, 2016.

Обґрунтовано авторський підхід до формування інноваційних напрямів процесу управління економічною безпекою малого підприємства. Здійснено гносеологічний аналіз сутнісно-змістовних особливостей поняття «економічна безпека малого підприємства» та досліджено еволюцію теорії економічної безпеки, запропоновано ключові напрями та об'єкти досліджень економічної безпеки малого підприємства в контексті її теоретико-методологічного забезпечення.

Проведено кластеризацію малих підприємств України за рівнем їх інноваційного розвитку, здійснено порівняння специфіки розвитку малого бізнесу в Україні та Польщі, визначено спільні риси та концептуальні відмінності. Удосконалено науково-методичний підхід до визначення основних чинників виникнення внутрішніх конфліктів у діяльності малих підприємств, розроблено послідовність етапів прогнозування та попередження конфліктних ситуацій. Дістав подальшого розвитку процес здійснення моніторингу інформаційних ресурсів стосовно проявів явища рейдерства у діяльності малих підприємств України. У дисертаційній роботі розроблено модель взаємозв'язку інноваційного потенціалу та системи економічної безпеки підприємств, запропоновано модель взаємодії учасників інноваційного кластера за участю суб'єктів малого бізнесу.

Розроблено концепцію управління інноваційною складовою економічної безпеки малого підприємства. У представленій дисертаційній роботі побудовано нейромережу зустрічного розповсюдження і проведено тестування моделі на основі найбільш інформативних показників економічної безпеки малих підприємств.

Ключові слова: концепція управління економічною безпекою, підсистеми економічної безпеки, інноваційна складова, суб'єкти малого бізнесу, інноваційні підходи, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, інноваційний кластер, моніторинг економічної безпеки.

АННОТАЦИЯ

Сорокивская Е.А. Инновационные направления повышения экономической безопасности предприятий малого бизнеса в условиях конфликтных ситуаций. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя Министерства образования и науки Украины. – Тернополь, 2016.

Обосновано авторский подход к формированию инновационных направлений процесса управления экономической безопасностью малого предприятия в контексте

уточнения категориального аппарата. Осуществлено гносеологический анализ сущностно-содержательных особенностей понятия «экономическая безопасность малого предприятия» и исследована эволюция теории экономической безопасности, определены общие тенденции для отдельных групп научных подходов к трактовке понятия «экономическая безопасность предприятия» и предложены ключевые направления и объекты исследований экономической безопасности малого предприятия в контексте ее теоретико-методологического обеспечения. Результаты исследования теоретических основ экономической безопасности позволили углубить классификацию составляющих экономической безопасности и сформировать авторское видение компонентов системы экономической безопасности малого предприятия.

По результатам анализа развития малых предприятий Украины, проведения кластеризации малых предприятий Украины по уровню их инновационного развития, осуществлен анализ структуры предоставления кредитных ресурсов сектора малого бизнеса банками Украины и Польши и проведено сравнение специфики развития малого бизнеса в этих двух странах, определены общие черты и концептуальные различия.

Усовершенствован научно-методический подход к определению основных факторов возникновения внутренних конфликтов в деятельности малых предприятий, разработана последовательность этапов прогнозирования и предупреждения конфликтных ситуаций. Получил дальнейшего развития процесс осуществления мониторинга информационных ресурсов относительно проявлений явления рейдерства в деятельности малых предприятий Украины, что позволило осуществить вероятностную оценку риска деятельности малых предприятий в различных отраслях промышленности. В диссертационной работе разработана модель взаимосвязи инновационного потенциала и системы экономической безопасности предприятий, предложена модель взаимодействия участников инновационного кластера с участием субъектов малого бизнеса.

Разработана концепция управления инновационной составляющей экономической безопасности малого предприятия и методологический инструментарий, основанный на комплексном сочетании количественных индикаторов состояния основных функциональных подсистем и их качественных показателей. Предложенный инструментарий был апробирован на основе результатов деятельности пяти малых предприятий Тернопольской области. В работе проведено исследование влияния расходов, связанных с обеспечением системы экономической безопасности малого предприятия, на финансовые показатели деятельности предприятия с целью определения наиболее адекватной регрессионной зависимости и осуществлено построение различных линий тренда. В представленной диссертационной работе построена нейросеть встречного распространения и проведено тестирование модели на основе наиболее информативных показателей экономической безопасности малых предприятий.

Ключевые слова: концепция управления экономической безопасностью, подсистемы экономической безопасности, инновационная составляющая, субъекты малого бизнеса, инновационные подходы, инновационная деятельность, инновационный потенциал, инновационный кластер, мониторинг экономической безопасности.

ANNOTATION

Olena Sorokivska. Innovative ways of increasing the economic security of small business in conflict situations. – Manuscript.

This dissertation is for obtaining Doctoral Degree in Economic Sciences by specialization coded 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (according to the types of economic activities). – Ternopil Ivan Pul'uj Technical University of the Ministry of Education and Science of Ukraine . – Ternopil, 2016.

The author's approach to formation of innovative areas for managing economic security in small enterprises has been substantiated. The epistemological analysis of essential features concerning the term "economic security of small enterprises" has been done. The evolution of economic security theory has been explored. The key areas and study objects of the economic security of small enterprises in the context of its theoretical and methodological support have been proposed.

The clustering of Ukrainian small enterprises in terms of innovative development has been done. The features of small business development in Ukraine and Poland have been compared and the similarities and conceptual differences have been determined. The scientific and methodical approach to determine the main factors of internal conflict in small businesses has been improved. The steps for forecasting and prevention of conflicts have been developed. The monitoring process of information resources regarding raid against small businesses in Ukraine has been developed. The model examining the relationship between the innovation capability and economic security of small enterprises has been developed in the dissertation. The interaction model between participants of innovation clusters involving small businesses has been proposed.

The management concept of innovation component of the economic security has been developed. The neural counter proliferation has been designed and the model based on the most informative indicators of the economic security of small businesses has been tested.

Keywords: management concept of economic security, economic security subsystems, innovative component, subjects of small business, innovative approaches, innovation, innovative potential, innovative cluster, monitoring of economic security.

Підписано до друку 30.08.2016. Формат 60×90, 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура TimesNewRoman.
Умовно-друк. арк. 1,8. Наклад – 100 прим.
Замовлення № 300816-1

Друк ФОП Паляниця В. А.
Свідоцтво ДК №4870 від 20.03.2015 р.
м. Тернопіль, вул. Б. Хмельницького, 9а, оф. 38.
тел. (0352) 528–777.